

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

Українські землі у складі Другої Речі Посполитої (1921– 1939 рр.) в шкільному курсі історії

Виконав студент: II курсу,
групи СОІз-21м
напрямку підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (Історія)
Купчак Роман Богданович

Керівник: кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України і
методики викладання історії
Савчук Богдан Романович
Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і
методики викладання історії
Королько Андрій Зіновійович

м. Івано-Франківськ – 2023

Анотація

Купчак Р.Б. Українські землі у складі Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.) в шкільному курсі історії. Івано-Франківськ, 2023. 95с.

На основі аналізу опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів, у дипломній роботі, комплексно проаналізовано та узагальнено процес формування історичних знань про Українські землі у складі Другої Речі Посполитої.

Виявлено і класифіковано основні види історіографічних джерел з даної теми. Запропоновано й обґрунтовано періодизацію вивчення історії цього періоду, охарактеризовано історіографічні періоди, з'ясовано основні тенденції наукового дослідження та фактори, що їх визначали. З нових позицій висвітлено внесок українських дослідників у розробку питання. Проведено порівняльний аналіз поглядів українських, радянських, польських та російських дослідників теми. Розглянуто публікації, які не були раніше об'єктом методологічного дослідження. Окреслено недостатньо досліджені та найбільш контроверсійні питання в сучасній історіографії Другої Речі Посполитої.

Викладені в даній роботі положення, узагальнення та висновки поглиблюють знання про розвиток цього періоду загалом та в шкільному курсі історії, ці знання можуть бути використані в подальшій науковій розробці теми. Результати дослідження можуть бути застосовані у процесі викладання курсів з всесвітньої історії Польщі. Матеріали дипломної роботи будуть корисними і для державних, громадських структур та шкільному курсі, у процесі поглиблення українсько-польської співпраці на сучасному етапі. Також у даній роботі продемонстровано методичну розробку “Комікси як освітній тренд”, автора Олександра Чучаєва, яка може бути використана в навчально-виховному процесі нашої молоді.

Ключові слова: осадники, асиміляція, нормалізація, пацифікація, санація.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ П-Ї РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ПІДРУЧНИКАХ ІСТОРІЇ.....	8
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ 1921-1939рр.....	22
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	38
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія – скарбниця наших діянь, свідок минулого, приклад і повчання для сьогодення, застереження для майбутнього” (Мігель де Сервантес). Українська історіографія має значний потенціал знань про складний процес політичної реконструкції та соціально-економічного і культурного розвитку Польщі у 1918-1939 роках. За останні роки було опубліковано сотні праць, які прямо чи опосередковано стосуються цієї теми. Деякі з них отримали визнання в історіографії, але загального дослідження стану міжвоєнної польської історичної науки не існує. Методологічне осмислення цієї проблеми є одним з найактуальніших завдань цього періоду. Це пов'язано з тим, що воно може виявити основні тенденції та єдності в методологічному знанні, виявити прогалини та дискусійні питання.

Одним з основних завдань освіти є підвищення важливості цінностей у суспільстві та гуманізація технократичного суспільства. Виконання цього завдання тісно пов'язане з якістю шкільних підручників і їх здатністю відображати зміни в суспільстві, а також з їх основною орієнтацією на цінності і гуманізм. У напрямку гуманізації освітнього процесу можна виділити важливі напрямки сучасних підручників: орієнтація освіти на загальнолюдські цінності; цілісність світу; формування ідеологічної культури і принципів дії, основи гуманістичних суспільних відносин.

Історія української території у Другій Речі Посполитій, між 1921 і 1939 роками досі залишається недостатньо вивченою. Як наслідок, існує певна розбіжність між оцінками цього періоду польськими та українськими дослідниками. Якими б драматичними не були події, розбіжність у поглядах була і залишається приводом для взаємного осуду. Це не сприяє подальшому гармонійному розвитку добросусідських відносин між двома країнами. Оскільки жодна офіційна польська чи українська академічна установа не ініціювала всебічного дослідження з цього питання, за справу взяли дві неурядові організації - Світовий союз воїнів Армії Крайової [26] й Асоціація

українців у Польщі взяли на себе ініціативу. Обидві організації об'єднали польських та українських істориків, зацікавлених у цій темі, й організували регулярні семінари, на яких дослідники підписали угоду про стимулювання досліджень, обмінюючись своїми знахідками та визначаючи, де їхні позиції збігаються, а де є істотні розбіжності, які потребують подальших досліджень. Науково-методичне керівництво цією роботою здійснювалося Військово-історичним інститутом (Варшава) з Польської сторони та Волинським державним університетом імені Лесі Українки (Луцьк) з української сторони. Під час підготовки даної роботи було досліджено багато цікавих джерел, а також актуальні підручники з історії України за 10 клас, які рекомендовано Міністерством освіти і науки України [3].

Об'єктом дослідження є Українські землі у складі Другої Речі Посполитої.

Предметом дослідження є вивчення процесу входження українських земель до складу Другої Польської Республіки та характеристика діяльності українських політичних організацій у Польщі в шкільному курсі історії.

Мета дипломної роботи полягає в об'єктивному та комплексному висвітленні основних аспектів, джерел та історії українських земель у складі Другої Речі Посполитої.

Виходячи з цієї мети, буде визначено коло досліджень з даної проблематики, що дасть змогу продовжити і поглибити їх, для досягнення мети дипломної роботи передбачається розв'язання таких **завдань** :

- визначити періоди розвитку історичних знань в Україні про міжвоєнну Польщу.
- висвітлити всесвітню історію II-ї Речі Посполитої з підручників історії та додаткових джерел.
- порівняти українську, радянську і пострадянську історіографію.
- охарактеризувати діяльність українських політичних організацій Польщі в шкільному курсі історії.

- виокремити питання, які потребують подальшого дослідження.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період 1918-1939рр.

Нижньою межею даного дослідження є 1918 р. - відображає конкретно-історичний розвиток Польщі міжвоєнного періоду з часу відновлення незалежності держави. Верхня межа це 1939р. – початок Другої світової війни, порушення територіальної цілісності Польщі німецькими військами.

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють територію Другої Речі Посполитої.

Методологічну основу дипломної роботи складають дослідження та використання підручників з історії України, які затверджено Міністерством Освіти і Науки України. Також було узагальнено загальнотеоретичні методи.

Наукова новизна наукової роботи отриманих результатів дипломної роботи полягає у формулюванні та аналізі проблем дослідження, а також полягає у постановці та розробці теми, яка не отримала всебічного об'єктивного висвітлення у науковій літературі.

У даній роботі вперше:

– комплексно проаналізовано та узагальнено процес формування історичних знань періоду з 1921 по 1939 рр у шкільному курсі .

– на основі вивчення дослідженої літератури, узагальнено та систематизовано всесвітню історію II-ї Речі Посполитої з підручників історії та додаткових джерел.

– детально описано та порівняно українську історіографію.

– охарактеризовано діяльність українських політичних організацій Польщі в шкільному курсі історії.

– виявлено і класифіковано основні види історіографічних джерел з даної теми.

– розглянуто публікації, що не були раніше об'єктом історіографічного дослідження.

удосконалено:

- питання стосовно вивчення історії Українських земель у складі Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.).
- періодизацію вивчення історії міжвоєнної Польщі, в шкільному курсі
- недостатньо досліджені та найбільш контроверсійні питання в сучасній історіографії.

отримали подальший розвиток:

- методологічне осмислення даної проблеми.
- дослідження історії даного періоду.
- публікації, що не були раніше об'єктом історіографічного дослідження

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дипломній роботі положення, узагальнення та висновки поглиблюють знання про розвиток Польської Республіки у міжвоєнний період загалом та в шкільному курсі історії, ці знання можуть бути використані в подальшій науковій розробці теми. Результати дослідження можуть бути застосовані у процесі викладання курсів з всесвітньої історії Польщі. Матеріали дипломної роботи будуть корисними і для державних, громадських структур та шкільному курсі, у процесі поглиблення українсько-польської співпраці на сучасному етапі.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висовків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст становить 66 сторінок, загальний обсяг – 95 сторінок.

РОЗДІЛ І. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ II-Ї РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ПІДРУЧНИКАХ ІСТОРІЇ

Феномен відродження польської держави завжди цікавив науковців, журналістів та багатьох поляків, які проживають в Україні. Можливо, це пов'язано з символічною схожістю між новоствореною Річчю Посполитою у 1918 році та "політичними кроками" України на початку 1990-х років. Крім того, унікальний статус сучасної Республіки Польща як стратегічного партнера Заходу для нашої держави додатково стимулює дослідження та вивчення територіального минулого України у складі Другої Речі Посполитої. Всебічне вивчення цієї теми можливе лише з урахуванням відповідних наукових здобутків сучасної української історіографії.

Історична спадщина цього періоду важлива для нас. Вона має особливий вплив на соціально-економічне становище країни. Але в той же час у підручниках середньої школи викладають всесвітню історію Другої Речі Посполитої. Особливо в 10 класі учні продовжують вивчати українську історію. Запорукою успішного навчання в класі та вдома є вміння опанувати підручник [27,28,31,32,33]. Перед початком навчання учням необхідно ознайомитися зі структурою підручника. Весь матеріал про Другу Річ Посполиту поділено на кілька розділів, кожен з яких містить параграф на певну тему, що складається з окремих пунктів. У тексті є виділені слова та дати. Учнім варто звернути на них особливу увагу і постаратися запам'ятати. Історія цього періоду має свою термінологію, в якій необхідно розібратися. Тому визначення всіх важливих понять і термінів розміщено на полях. Розглядаючи ілюстрації, слід звертати увагу на підписи, що пояснюють зміст зображень. Ілюстрації розкривають зв'язки між складовими історичного явища, пояснюють його характерні риси та інші аспекти.

Кожен розділ із заданої теми закінчується висновком, який підтверджує основні ідеї, що обговорювалися в розділі. Далі йде низка запитань і завдань,

спрямованих на розвиток певних навичок. Потрібно звертати увагу на символи поруч із текстом. Вони пояснюють, що і як потрібно робити.

Наприкінці підручника подано базовий глосарій, що містить основні терміни, пов'язані з даною темою. Брошура також містить хронологію та план самостійної роботи з використанням підручника і додаткової літератури. Підручник має електронний додаток. Додаток містить електронні навчальні матеріали, він також містить фрагменти історичних документів та запитання до них, а також інформацію про видатних українських діячів того часу. Крім того, електронний додаток для поглибленого вивчення теми містить рекомендації до практичної роботи та матеріали, необхідні для її виконання. Для узагальнення матеріалу в кожному розділі подано запитання та завдання, що підсумовують тему. Тестові завдання можуть бути виконані онлайн і підготують дітей до самоперевірки знань та тематичного оцінювання. [27,28,31,32,33].

Польсько-українське протистояння в Галичині на межі XIX – XX ст., представлено як наслідок попередніх періодів. Постання польської державності на цих теренах представлено як утвердження історичної справедливості. Цей період у сучасних польсько-українських взаєминах визнано одним із найбільш конфліктних. Утім зазначається, що зусиллям обох сторін це вдалося залагодити, примиривши конфлікти історичної пам'яті обох народів. [20].

Насамперед, розберемо всесвітню історію II-ї Речі Посполитої в підручниках історії.

Беручи до уваги підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти авторів В. С. Власов, С. В. Кульчицький [27]. Ми бачимо, що історія українських земель в міжвоєнний період розпочинається із параграфу § 28, а саме із грудня 1919 р., коли держави Антанти визнали право Польщі тимчасово встановлювати власну адміністрацію до східного кордону та Польського королівства, утвореного Віденським конгресом 1815 р. Цей кордон увійшов в історію як "лінія Керзона". Ця демаркаційна лінія розмежувала територію відродженої Польщі майже повністю з польською етнографічною територією.

Окупована військами Юзефа Пілсудського Східна Галичина отримала від Антанти статус міжнародної території, майбутнє якої визначатиме Ліга Націй.

Тим часом Польща домоглася відмови від Східної Галичини за Варшавським договором (квітень 1920 року) [Додаток Ж], а Українська РСР і російська федерація - за Ризьким договором (березень 1921 року). Невдовзі після цього британський посол у Варшаві дав зрозуміти, що разом з Італією вони погодяться визнати справжні східні кордони Польщі. Польські Національні збори тоді офіційно звернулися до країн Антанти з проханням визнати положення Ризького договору 1921 року як "необхідну умову європейської стабільності". Водночас адміністрація В. Сікорського пообіцяла захищати права українського населення та задовольняти його потреби.

14 березня 1923 р. Рада послів союзників у Парижі визнала територіальні права Польщі на Східну Галичину.

Після чого дітям надається карта Західноукраїнських земель в 1921-1938 рр. Яку вони повинні проаналізувати, та встановити, у складі яких держав перебували 1) Східна Галичина; 2) Північна Буковина; 3) Закарпаття; 4) Хотинщина; 5) Західна Волинь [27, С.225].

Українська територія у складі міжвоєнної Польщі займала 130 000 км² (територія Української РСР на той час становила близько 450 000 км²). На ній проживало понад 10 мільйонів людей, майже 30 відсотків усього населення Польщі. У деяких містах поляки та євреї становили більшість. У 1918 році, наприклад, у Львові, де проживало 200 000 мешканців, українців було лише 27 000.

У Східній Галичині (включно з Лемківщиною) понад 3 мільйони українців належали до Греко-Католицької Церкви. На територіях, що раніше належали Російській імперії (Західна Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя), понад 2 мільйони українців належали до Православної Церкви. Взаємодія між двома українськими громадами, які історично мали різні долі, була слабкою. Польські політики робили все можливе, щоб зберегти цей поділ.

На початку 1920 року до складу Польщі входили Лемківщина, Холмщина, Західна Волинь і Підляшшя, а з 1923 року - Східна Галичина, переважно Львівщина. Територія Західної України та Західної Білорусі, так звані Східні Креси, займали майже половину польської території. [31, С.167]

31 липня 1924 року був прийнятий закон, який зробив польську мову державною. У 1911-1912 роках у Східній Галичині було 2418 українських шкіл, тоді як у 1926-1927 роках їх залишилося лише 845. У відповідь на полонізацію освіти у Львові було засновано таємний Український університет (1921-1925). Сучасники називали його "Університетом-катакомбою": три факультети (філософський, юридичний і медичний), 15 кафедр і 1 500 студентів; у 20-30-х роках Наукове товариство ім. Шевченка у Львові було центром національної культури.

Не злякавшись державних і суспільних репресій, робітники організовували страйки на підприємствах, а селяни захоплювали поміщицькі землі. Народний спротив призвів до репресій з боку влади: восени 1930 року на території України було запроваджено пацифікацію (умиротворення). Поліція та армія придушили селянське повстання; у 1934 році в Березі-Калуцькій було створено концентраційний табір для політичних в'язнів.

Важливу роль у суспільному житті Західної України відіграла греко-католицька церква, яка у 1939 році об'єднувала 4440 церков і 4,37 млн віруючих. Єпископ А. Шептицький захищав права греко-католиків від польських утисків, виступав проти пацифікації та політики нормалізації. Він відіграв важливу роль у підтримці цієї політики [15, С.260].

Українська територія, яка увійшла до складу Румунії, характеризувалася бідністю порівняно з румунською територією. І це при тому, що рівень життя в Румунії був найнижчим у Європі. П'ятдесят відсотків працездатного населення України були безробітними. 22 роки, які українці провели під румунським пануванням, можна розділити на три періоди: У перший період, з 1918 по 1928 рік, румунський уряд запровадив в Україні воєнний стан. Скасування прав і

румунізація культурного життя викликали шок і розгубленість серед українців Буковини, які звикли до впорядкованого конституційного режиму Австрії. Період відносної свободи між 1928 і 1938 роками ознаменувався деяким відновленням, але з приходом до влади армії Румунії в 1938 році почався період жорстокого, майже тоталітарного правління. У перший період жорстока політика влади викликала народний опір. Зокрема, 16 вересня 1924 року в Татарбунарському районі Бессарабії відбулося повстання 6 000 осіб. Уряд ввів війська для придушення повстання. Бої тривали до 25 вересня і завершилися поразкою повстанців. Над учасниками антиросійського повстання відбувся судовий процес, відомий як "Процес 500". Завдяки активному втручання міжнародної спільноти покарання були відносно м'якими. Було засуджено лише 85 осіб.

Чехословаччині стало належати Закарпаття, де у 1930 році проживало 549 000 українців. Чехословацький уряд проводив найбільш сприятливу політику щодо Закарпаття порівняно з іншими урядами. Кількість україномовних шкіл зростала, але з прийняттям 28 червня 1925 року статусу української мови як іноземної, викладання української мови було обмежено, а викладання чеської - розширено. У промисловість надходили часткові, але дуже незначні інвестиції: У 1926 році в краї працювало 92 підприємства, на яких було зайнято 6718 осіб. Було проведено аграрну реформу, яка забрала землю у великих землевласників і розподілила її між селянами. Розпочалося будівництво доріг і мостів, впроваджувалася електрифікація. Слід зазначити, що сума, вкладена урядом в економіку краю, перевищувала суму, яку генерувала економіка краю.

Таким чином, на початку 20 століття територія Західної України опинилася у складі трьох держав: Польщі, Румунії та Чехословаччини. Соціально-економічна ситуація в цих регіонах була складною. Територія Західної України розглядалася як джерело сировини та дешевої робочої сили. Ситуація на українських територіях у складі Румунії була особливо складною,

регіональна бідність поєднувалася з жорстким ставленням влади: Бойківщина, Східна Галичина, Лемківщина, Холмщина, Підляшшя, західні частини Волині та Полісся залишилися у складі Польщі навіть після підписання Ризького мирного договору 18 березня 1921 року. Тут постійно відбувалися спроби асиміляції українців. Територія етнічних українців, окупована Польщею, охоплювала 130 000 квадратних кілометрів і мала 10 мільйона мешканців [32 ст.177], з яких 5,6 мільйона були українцями. Щоб заспокоїти український народ, 22 вересня 1922 року польський парламент прийняв закон про автономію трьох воєводств Східної Галичини (Львівського, Тарнопольського і Станіславського) та постанову про заснування українського університету за державний кошт. Однак це був політичний маневр, який мав на меті полегшити полякам утвердження їхньої влади на українській території. Управління Західною Україною було передано Цивільному комісаріату, який у своїй діяльності залежав від військових гарнізонів. Окуповані території були поділені на регіони. Волинь, Холмщина і Підляшшя, ду було запроваджено стан військової облоги.

Нова конституція Польщі (1921 р.) базувалася на принципі унітарної єдності з єдиною законодавчою та виконавчою владою і не надавала автономії етнічним меншинам. Польща також не виконала свого міжнародного зобов'язання поважати етнічні та релігійні права меншин: До кінця 1922 року поляки у Східній Галичині розділили між собою близько 200 000 гектарів землі, 112 000 гектарів на Волині та 113 000 гектарів на Поліссі.

Наприкінці вересня - на початку жовтня 1921 року по всій Польщі було проведено перепис населення. Фальсифікуючи результати перепису, уряд сподівався легітимізувати польський характер Галичини, Холмщини та Волині і показати світові, що, взявши участь у переписі, жителі Західної України визнали його владу. Незважаючи на тиск, багато галицьких українців бойкотували перепис, що призвело до проведення антиокупаційного референдуму: Вибори до Національних зборів і Сенату відбулися 5 і 12

листопада 1922 року. [33]. Згідно з планами польського уряду, вибори були одним із найважливіших заходів політики анексії, а також демонстрацією польського суверенітету над регіоном міжнародній спільноті та роз'ясненням позиції Антанти. Проти участі українців зі Східної Галичини у виборах виступили еміграційні уряди УНР і ЗУНР та Міжпартійна рада. Лідери всіх українських політичних партій та Міжпартійна рада ухвалили рішення бойкотувати вибори в регіоні. У Комуністичній партії Східної Галичини (КПСГ) погляди на вибори розділилися. Опозиція партії (фракція Василькевича) бойкотувала вибори, тоді як решта комуністів висловила намір брати участь у виборах відповідно до рішення Центрального комітету Комуністичної партії Польщі. З цією метою вони створили легальну організацію - Союз міського і сільського пролетаріату. Українська селянська партія також підтримала вибори і отримала матеріальну та організаційну підтримку від влади.

Напередодні виборів 22 жовтня польський уряд вирішив "розширити повноваження військових судів". До Східної Галичини були введені війська для придушення масових протестів проти виборів. У відповідь Українська військова організація (УВО) (нелегальна військова організація, що існувала в Західній Україні з 1920 до початку 1930 року і була заснована з ініціативи Є. Коновальця, І. Андрухів та інших) карала тих, хто приєднався до окупаційної влади або агітував за участь у виборах. Польський режим розцінив бойкот виборів як акцію, зрежисовану УСРР, тому члени КПСГ та інші політичні активісти були заарештовані, а на польсько-українському кордоні було посилено контроль. Репресивні заходи, вжиті польською владою проти опонентів виборів, не вплинули на ситуацію. Спираючись на невелику кількість "селянських" груп, з української сторони було обрано лише п'ять депутатів на чолі з О. Ільковим. Понад 60 відсотків населення Східної Галичини - майже всі галицькі українці - не брали участі у виборах. Що стосується українських територій Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся, які до революції входили

до складу Росії, то тамтешнє населення не бойкотувало вибори і тому визнало польський режим легітимним. Українське представництво в польському парламенті та сенаті складалося з 20 послів і шести сенаторів, а 22 листопада 1922 року було створено Українську парламентську делегацію (УНР). 23 січня 1923 року на першому засіданні новообраного уряду представник УНР С. Підгальський заявив, що "метою українського народу є відновлення незалежності Української держави"[4, С.141].

На цьому етапі представники українського населення в сеймі висловлювали готовність співпраці з польським народом і з усіма народами, які входили до складу II Речі Посполитої. Умовою їхньої співпраці була перебудова політичної системи держави таким чином, щоб усі етнічні групи, які проживають у регіоні, мали можливість реалізувати своє право на самовизначення і вільно розвивати всі сфери життя. Вибори не тільки не зменшили політичну напруженість у Східній Галичині, а навпаки, посилили її. Широко розгорнувся бойкот проти незаконного призову українців до польської армії. Польський уряд робив усе можливе, щоб Захід офіційно визнав анексію України Польщею.

У цьому відношенні полякам найбільше сприяла Франція. Франція прагнула створити велику Польщу, яка могла б, у разі необхідності, виступити союзником у війні проти Німеччини. Польщі також відводилася роль "оплоту проти більшовизму": Коли Муссоліні прийшов до влади в 1922 році, Італія підтримала приєднання Франції до Польщі українських територій. Через власні економічні та політичні інтереси Великобританія тривалий час виступала проти польських та французьких намірів щодо східного кордону Польщі і відстоювала так звану лінію Керзона. Зрештою, Франція та Британія погодилися на анексію Польщею території на захід від України: 14 березня 1923 року з ініціативи італійського уряду Рада послів Франції, Італії, Великої Британії та Японії прийняла відповідне рішення, проігнорувавши право галицько-українського народу на самовизначення і передавши Східну Галичину

Польщі. Польський парламент схвалив рішення Ради послів, але не мав наміру реалізувати вимогу автономії. З цього моменту політичний курс Другої Речі Посполитої був спрямований на повну асиміляцію українського населення та позбавлення його всіх ознак ідентичності. Одним із головних проявів цієї політики став поділ територій та відповідна організація функцій місцевих органів влади. "Східна Малопольща", історична назва Західної Галичини з центром у Кракові, була поширена на всю Галичину. На території Східної Галичини було створено три автономні області: Львівське, Станіславівське і Тарнопольське. Три воєводства - Львівське, Станіславівське і Тарнопольське - були включені до складу Східної Галичини, а вісім польських повітів Західної Галичини були приєднані до Львівського воєводства.

Волинські і Польські воєводства Польщі були відомі як "Східні креси" (польською мовою "креси" означає "окраїни") [27, С.227]. Деякі з населених поляками територій були анексовані. Лемківщина була приєднана до Краківського повіту, а Холмщина - до Люблінського.

Найнижчою ланкою польського територіально-адміністративного устрою була гміна, кількість яких варіювалася від 9 до 14 у Галичині та від 5 до 8 на інших українських територіях. Галицькі гміни успадкували територію колишніх австрійських автономних одиниць, а на Волині, Підляшші та Холмщині - територію російських волостей. У 1933 році спеціальний закон уніфікував адміністративно-територіальні одиниці Галичини та скасував деякі регіональні відмінності [19, С.236]. Цей територіально-адміністративний поділ відповідав політичним, а не економічним і природно-географічним принципам.

Польська адміністративна система була дуже централізованою. Вона базувалася на старостинській системі, яка також надавала значні повноваження поліції. Система надавала широкі повноваження воєводі, який призначався Президентом за рекомендацією Міністерства внутрішніх справ та уряду. Конкретними напрямками роботи займалися відділи воєводської адміністрації. Головою адміністрації був староста, а відділи староства були абстрактними і

поділялися на підвідділи. Гміни, субрегіональні адміністративні одиниці, управлялися воєводою. Столична автономія складалася з президента, віцепрезидента та лавника. Така територіально-адміністративна структура управління обмежувала будь-яку ініціативу знизу і якнайкраще відповідала цілям окупаційного режиму. Землі етнічних українців належали до шести воєводств: 26 у Львівському, 12 у Станіславському, 17 у Тарнопольському, 11 у Волинському, 9 у Поліському та 8 у Люблінському воєводствах.

26 вересня 1922 року Польська Виконавча Рада прийняла Закон про принципи загальної автономії у Львівському, Тарнопольському і Станіславському воєводствах [19, С.236]. Цей закон передбачав створення у цих трьох воєводствах двопалатних незалежних польських та українських автономних рад, наділених широкими повноваженнями. Гарантувалася участь українських громадян у державному управлінні та самоврядуванні, а також їхні рівні права в державі щодо української мови та греко-католицької віри. Однак цей закон так і залишився на папері до кінця Другої Речі Посполитої. Польща була унітарною державою.

Заклик "Польща для поляків" був одним з основних основ політики польського уряду щодо українського питання. Згідно з цією теорією, українці розглядалися як потенційні об'єкти для змішання шляхом зміни державного устрою Східної Галичини та Західної Волині і проведення відповідної адміністративної, економічної, мовної та освітньої політики. Конкретним із проявів цієї політики стало злиття Галицького крайового банку з Польським національним банком у Варшаві в травні 1921 року та ухвалення 1 січня 1921 року нового закону про торговельно-господарські товариства, який передавав право управління українськими кооперативами новоствореній Національній кооперативній раді. Всі українці, які працювали в державних і місцевих установах, були зобов'язані присягнути на вірність польській державі. Близько 6 000 українців, які працювали в державних установах, були звільнені за відмову скласти цю присягу [20, С.59].

Польська держава нав'язала українській території офіційні колоніальні назви "Східна Малополюща" та "Східні Креси". Використання термінів "українець" та "українці" було обмежене і здебільшого замінено на "русин", "руський", "православний", "греко-католик", "малополяк", "тутешній", "волинянин" та "поляк". Це робилося для того, щоб уникнути жодного слова, яке б пов'язувало місцеве населення з мільйонами українських громадян. Польська влада часто називала українців "бидлом". Як згадував один український селянин з Тернопільської області: "..я тільки й чув від влади: "Хлоп-свиня" [20, С.71].

31 липня 1924 року було ухвалено закон, згідно з яким польська мова стала офіційною мовою Польщі. Закон був запропонований професором зі Львівського університету. Він передбачав ліквідацію української проблеми в польській державі протягом 25 років за допомогою шкіл. "Українців не існує, - саркастично заявив С. Грабський, - українці - це щось, створене комуністами для пропагандистських цілей". Урядова газета "Слово Польське" безжально заявляла, що українцям "бракує всієї організаційної, національної інстинктивної, правової та загальної духовної культури, необхідної для управління власною державою".

У цьому контексті закон забороняв використання української мови в державних установах. Влада почала ліквідовувати українські школи: У 1912 році (за часів Габсбурзької імперії) у Східній Галичині було 2 418 україномовних шкіл, у 1923 році - 1 859, у 1927 році - лише 815, у 1937 році - 352. На Волині між 1932 і 1937 роками кількість українських шкіл скоротилася з 440 до 8; у 1931 році на 16 000 поляків припадала одна польська середня школа, а на 230 000 українців - одна українська середня школа.

У Кременецькому районі Волинського автономного округу станом на вересень 1939 року існувало 32 загальноосвітні "народні" школи. Не було жодної школи з українською мовою навчання. Молоді українці не мали права

навчатися у Кременецькій середній школі та гімназії. Загалом у дистрикті навчалось лише 9,5 відсотка українських дітей шкільного віку.

У Львівському університеті могли навчатися лише громадяни Польщі та українці, які служили в польській армії. Польська влада так і не виконала декрет про створення українських університетів. Більше того, всі факультети Львівського університету, де викладання велося українською мовою, були ліквідовані. Натомість Український таємний університет, заснований у Львові в липні 1921 року з трьома факультетами, 65 кафедрами та 1 500 студентами, діяв напівлегально, але зазнавав всіляких переслідувань з боку влади; у 1925 році університет припинив своє існування [15].

15 березня 1929 року українські школи були ліквідовані і замінені польськими; шкільний закон 1932 року повністю ігнорував українські школи та мови; у 1930 році було розпущено Національну українську гімназію в Тарнополі (нині Тернопіль) та Товариство "Рідна школа" у Східній Галичині; між 1932 і 1933 роками в регіоні залишилося лише 13 українських приватних гімназій і вісім учительських семінарій.

Між 1921 і 1931 роками частка поляків у населенні Східної Галичини зросла з 25,6 до 28,5%, а в Західній Волині та Західному Поліссі - з 18,3 до 21,2%. Особливо швидко зростала кількість поляків у Тарнополі та Львові, де у 1931 році вони становили 36,7% та 31,2% від загальної кількості населення відповідно. Частка українців серед мешканців великих і середніх міст Східної Галичини ніколи не перевищувала 15-20%. Наприклад, у Львові, найбільшому місті Західної України, у 1931 році 50,8% населення становили поляки, 31,9% - євреї і 16,2% - українці; у 1939 році українці становили десятину мешканців міста, майже половина з яких працювали в якості домашньої прислуги. Населення міста також складалося з українців. У Тарнополі на початку 1939 року українці становили майже 19 відсотків населення, тоді як поляки та євреї - по 37,5 відсотка. Менш ніж за два десятиліття розвиток

державної влади в Польщі пішов у напрямку більшої централізації та політики асиміляції. [8].

Так, у 1920-30-х роках Польща анексувала території Західної України всупереч рішенням союзницької комісії. Польща досягла цього шляхом втручання у перепис населення, вибори до парламенту та сенату, зміни адміністративно-територіального устрою та відмови від використання термінів "українець" та "український". Водночас асиміляцію українців, які проживали на території Західної України, прискорила ідея створення великої та єдиної польської держави. Це найяскравіше проявилось в утисках і забороні використання української мови в школах і державних установах, а також у знищенні етнічної освіти західних українців.

Отже, всесвітня історія II-ї речі посполитої в підручниках історії та історичне минуле цього періоду має для нас величезне значення. Вона має особливий вплив на соціально-економічне становище країни. Водночас у підручниках середньої школи виділяється період всесвітньої історії Другої Речі Посполитої. Особливо в 10 класі учні продовжують вивчати історію даного періоду, де розповідається про всі ті події, що відбувалися.

Історія Польщі міжвоєнного періоду знайшла своє лаконічне висвітлення у підручниках авторів Власов В. С [27], Гісем О. В.[28], Сорочинська Н.М. [32], Пометун О.І.[31], ми побачили те, що матеріал даної теми подається стисло та цікаво. В кожному підручнику є аналіз карт, цікавих нарисів та декількох документів.

Основну увагу в цих навчальних посібниках приділено становленню устрою та формуванню кордонів молодого держави, діяльності парламенту та перевороту 1926 р., не оминули автори й короткого аналізу міжнародних відносин, а також висвітлено розвиток суспільнополітичного та соціально-економічного становища в суспільстві. Авторів цікавлять такі питання, як формування елементів авторитаризму у Ю. Пілсудського [Додаток В], їх витоки; діяльність політичних організацій; наслідки політики «пацифікації»;

становище національних меншин; діяльність та вплив на суспільство видавничої справи, зокрема преси.

Підсумовуючи, даний розділ, слід наголосити, що дотримання заявлених методологічних принципів і комплексне поєднання всіх дослідницьких методів дало змогу досягти очікуваних результатів дослідження всесвітньої історії II-ї речі посполитої в підручниках історії.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ 1921-1939 рр.

З огляду на виклики, які стоять перед Українською державою на даному етапі, складні суспільно-політичні умови, в яких постала сучасна Українська держава, та зростання ролі українського елементу в міжнародних відносинах на даному етапі, важливим є вивчення етнополітичних та етнокультурних процесів, які відбувалися в минулому нашої країни. У цьому контексті важливим для українців є досвід перебування у складі Другої Речі Посполитої (хоча й не завжди позитивний, а іноді й трагічний). Донедавна в українській історичній науці домінувала точка зору, згідно з якою цей досвід розглядався лише з негативної перспективи, як свідомий результат реалізації заздалегідь визначених концепцій та політичних програм.

Поза увагою дослідників залишився ширший історичний контекст. А саме: зовнішньополітичні чинники внутрішніх процесів у Польщі, підтримання безпеки та громадського спокою в регіоні, який протягом кількох років зазнавав деструктивної діяльності сусідніх країн, насамперед Радянського Союзу (елементи так званої гібридної війни, розв'язаної Радянською Росією проти Польщі, чітко простежуються з того часу), тривалий період безгромадянства в Польщі, вплив політики "розчленованої" держави на рівень політичної та культурної активності населення у східних та західних регіонах Польщі; політичні події на українських територіях, що входили до складу Польщі у 1920-1930-х роках, а також у Західній Україні. Спроба комплексного підходу полягає в аналізі теми крізь призму як внутрішньої, так і зовнішньої політики Польщі [5, С.357].

Пояснюючи політичні події в підручнику та політичну історію цього періоду загалом. Згідно з Конституцією, у міжвоєнний період Польща була парламентською республікою. Легально діяли різні політичні партії, виходили опозиційні газети, а опозиційні партії мали власне представництво в

парламенті. До середини 1920-х років у Польщі діяло близько 20 українських партій. Український націоналістичний рух включав три основні напрямки боротьби за націоналізацію України, що відображали три напрямки, які домінували на політичній сцені того часу: центристський, правий та лівий.

Політика польського правлячого класу щодо України була агресивною. Після поразки визвольних змагань територія Західної України увійшла до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини: Згідно з переписом 1931 року, території Східної Галичини, Західної Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, на яких проживало 5,6 мільйона українців, опинилися під польською окупацією. Польський уряд оголосив ці території польською окупацією. Польський уряд пристосовував свою політику щодо українців до внутрішньої та зовнішньої ситуації і мав на меті повну колонізацію окупованої України [4,С.120-128].

Невдовзі після приходу до влади прихильників Ю. Пілсудського було сформульовано новий принцип державної політики щодо Західної Волині [15]. У 1928 році воєводою був призначений Г. Юзевський, близький друг Пілсудського. Запропонована Юзевським політика "польсько-українського примирення" на Волині мала на меті подолання взаємної недовіри між поляками та українцями і символізувала співіснування двох народів у межах польської держави.

Стратегічна мета «волинської політики» полягала в тому, щоб шляхом політичної асиміляції українського населення Волині добитися найтіснішої інтеграції цього регіону з Польщею. Для досягнення цієї мети програма Г. Юзевського передбачала конкретні заходи, реалізація яких радикально змінила б характер польсько-українських взаємин на Волині. Їх суттю мала стати співпраця представників обох національностей в усіх галузях політичного, економічного, культурно-освітнього життя. Зосередившись на розв'язанні найбільш болючих проблем місцевого життя, воєводській адміністрації Г.

Юзевського вдалося дещо послабити напруженість у міжнаціональних стосунках на Волині, яка зберігалася від початку 1920-х рр [32].

У 1919-1923 роках польські лідери намагалися довести права своєї країни на українську територію в очах міжнародної спільноти, а також стверджували, що Польща гарантує всі права етнічних меншин. Конституція Польщі 1921 року гарантувала право українців розмовляти рідною мовою вдома і в початковій школі. Вона гарантувала право українців користуватися рідною мовою вдома і в початкових школах. Крім того, закон від 26 березня 1922 року надав автономію Східній Галичині (Львів, Станіславів і Тернопіль). Однак 14 березня 1923 року Рада послів Великої Британії, Франції, Італії та Японії визнала Східну Галичину частиною Польщі, залишивши всі ці права на папері. У цей період український народ також намагався відстояти свої права через протести, збройні акції, бойкот перепису населення 1921 року та призначення парламентських виборів у 1922 році через вбивство Габрієля Нарутовича [Додаток 3]. Однак у той час ніхто в Європі не був зацікавлений в існуванні України як держави.

У міжвоєнний період Польща була однією з найвідсталіших країн Європи і перетворилася на напівколонію розвинених держав. Польська влада намагалася подолати численні економічні труднощі за рахунок територій Західної України та Західної Білорусі, перетворивши їх на власні колонії, джерела сільськогосподарської сировини та ринки збуту для промисловості.

Польські лідери чітко розділили свою територію на Польщу А (включаючи території, притаманні Польщі) і Польщу Б (що складалася переважно з територій Західної України та Білорусі) [32, С.168], і між цими двома країнами існували великі відмінності в плані промислового розвитку.

Промисловість у Західній Україні була переважно дрібною (середня кількість працівників не перевищувала 20 осіб), переробляючи сільськогосподарську сировину та матеріали місцевого виробництва. Протягом передвоєнного десятиліття промислове виробництво в регіоні скоротилося

більш ніж на 40%, що призвело до зростання безробіття: 73,4% населення регіону у 1931 році працювало у сільському та лісовому господарстві, 10,7% - у гірничодобувній промисловості, 5,3% - у торгівлі, 2,5% - на транспорті та 8,1% - в інших галузях [12, С.540].

За даними польського Міністерства праці та суспільного добробуту, у 1929 році у Львові, Станіславові та Тарнополі налічувалося 5 077 промислових підприємств, з яких 1 699 мали чотирьох працівників, 2 294 - від п'яти до 19 працівників, і лише 138 - понад 100 працівників. Кількість підприємств зменшувалася з року в рік, і в 1933 році налічувалося лише 84 підприємства з понад 100 працівниками.

У 1939 році в Тирнопільському повіті було шість підприємств, на кожному з яких працювало менше 100 робітників. Водночас безробіття перевищувало 30% працездатного населення.

За офіційними польськими даними, етнічні українці становили 25% загальної території та 28% населення області. Однак вони були зосереджені лише на 16,6% загальної кількості промислових підприємств і 9,8% польських робітників. Етнічні поляки були зосереджені у понад 80% металообробної, електротехнічної, паперової та текстильної промисловості; у понад 80% виробництва цегли, вапна, солі та цукру; у понад 80% газових заводів, водопроводів, машинних печей та друкарень; мали найбільшу мережу залізниць та трамвайних колій.

Таким чином, промисловість Західної України продовжувала занепадати і набувала колоніального характеру. Багато фабрик і заводів у регіоні перейшли від польського правлячого класу до іноземного капіталу, особливо американського та французького, в обмін на підтримку західних урядів під час відновлення Другої Речі Посполитої після Першої світової війни [16].

Підпорядкування західноукраїнської економіки іноземному капіталу було найбільш очевидним у нафтовій промисловості: У 1918 році частка іноземного капіталу в цій галузі в Галичині становила 69%, тоді як у 1937 році вона

досягла 87,3%, переважно американського капіталу, який збільшився з 5,4% до 27%. Іноземні монополії отримали величезні прибутки від економічної узурпації Західної України: Між 1919 і 1938 роками, порівняно з початком 20-го століття, норма доданої вартості у видобутку нафти зросла з 221 до 444 відсотків, а норма прибутку - з 90 до 145 відсотків [4, С.145].

Монополії експлуатували продуктивні сили регіону з метою отримання високих прибутків і здійснили велике пограбування: У 1913 році було видобуто 104 тис. тонн нафти, у 1923 році - 649 тис. тонн, у 1936 році - 350 000 тонн, у 1938 році - 325 000 тонн. Ці дані показують, що за два десятиліття польської окупації видобуток нафти впав на 35,4%. Нафту видобували близько 270 різних компаній, які експлуатували нафтові родовища хижацьким способом і не брали до уваги перспективи розвитку галузі в цілому. Навіть польські економісти визнають, що "за таких темпів залишаться лише великі іноземні компанії та примітивні, малі і слабкі місцеві підприємства".

В результаті колоніальної політики польського уряду видобуток бурого вугілля скоротився більш ніж у десять разів, а видобуток озокериту - в чотири рази.

Незважаючи на велику кількість енергетичних ресурсів (нафта, газ, вугілля та гідроенергія), з яких можна було б побудувати великі електростанції, загальна потужність виробництва електроенергії в Західній Україні становила лише 3 відсотки від загальної потужності виробництва електроенергії в усій Польщі.

Заробітна плата західноукраїнських робітників була значно нижчою, ніж у польських. У Варшавській області лише 4,7% працівників отримували заробітну плату менше 10 злотих на тиждень, у Львівській області цей показник становив 23,6%, у Станіславській області - 28,3%, у Тарнопольському воєводстві - 36,4% і на Волині - 41,5%. Водночас 15,8% працівників у Варшавському воєводстві отримували щотижневу зарплату в розмірі 70 злотих і більше, тоді як на Волині і в Тарнопольському воєводстві

таку зарплату отримували лише 0,6% працівників. Враховуючи, що не тільки 10, але навіть 20 злотих на тиждень не покривають потреби сім'ї працівника, це означає, що більшість працівників не забезпечені найнеобхіднішим для життя [6, С.189].

Галузева структура економіки Західної України також свідчить про її відсталість. На промисловість припадає менше 36% загального обсягу виробництва, а на сільське господарство - понад 64%, порівняно з 47,4% і 52,6% для Польщі в цілому. Стагнація в економічному розвитку також простежується в польській статистиці. Більшість продуктів не тільки вироблялися, але й споживалися в Центральній Польщі, включаючи 70% цукру і алкоголю, 67% тютюну, 64% сірників і 95% кави та чаю.

Ситуація з безробіттям була серйозною і зростала через занепад промисловості та розорення селянства.

У 1931 році у Львові налічувалося 17 тис. робітників, що становило 5,8% тодішнього населення міста. Станом на 12 березня 1936 року було зареєстровано 7970 безробітних. Офіційна статистика не фіксувала безробітних, які працювали в сільському господарстві, і вони не мали права на державну допомогу.

У 1930-х роках кожен дев'ятий робітник і кожен четвертий промисловий робітник були безробітними в Західній Україні. У Бориславі, центрі нафтової промисловості Прикарпаття, спад видобутку нафти призвів до того, що 2612 осіб стали безробітними.

Важливим джерелом зростання безробіття в регіоні було селянське перенаселення, яке поглиблювало зубожіння не лише робітників, але й усіх трудящих класів.

Слабкий економічний розвиток Західної України та відносне перенаселення міських і сільських територій зробили регіон джерелом пропозиції для світового капіталістичного ринку в пошуках дешевої робочої сили [6, С.189].

У деяких галузях працювали по 14-15 годин на добу. Умови праці на підприємствах були дуже важкими. Про це свідчать численні скарги до профспілок. Однією з таких скарг був лист Ф. Голлена, робітника цегельного заводу в Голодоку, до державного інспектора у Львові: "Цегельний завод працює з 5 ранку до 7 вечора з "обідньою" перервою з 12 до 13 години (всього 13 годин). За цей час робітники отримують 1,8 злотих... Інші працівники працюють на "акордній" основі. Вони отримують відповідну денну зарплату і працюють по 11 годин в суботу". Скарга працівника іншого підприємства виглядає наступним чином: "На плитковому заводі у Львові (вул. Снопівка, 61) робочий день триває 14-18 годин. Жінки працюють стільки ж годин. Кімнати відпочинку немає. Працівники з села змушені спати в цеху без належної постільної білизни, незважаючи на вологість у багнюці".

Жінки та молодь були широко зайняті на підприємствах. Вони працювали так само важко, як і чоловіки, у найбільш трудомістких галузях виробництва, а отримували вдвічі меншу зарплату, ніж чоловіки.

Робітники страйкували проти надмірної експлуатації: 312 страйків у 1930 році, 357 у 1931 році, 946 у 1934 році та 2056 у 1936 році; лише у травні 1930 року відбулося 170 протестів у Львівській, Станіславівській і Тарнопільській областях.

Сільськогосподарський сектор західноукраїнських земель перебував у поганому стані. Він був поділений і контролювався польськими земельними баронами Радзивіллами, Любомирськими, Чортківськими, графами Замойськими і Потоцькими. Цим баронам належало понад 1 000 гектарів землі: 176 у Львові, 137 у Тарнополі, 66 у Станіславові та 51 у Волині у 1921 році. Концентрація великих земельних масивів у руках кількох поміщиків і "земельний голод" більшості незаможних селян призвели до загострення аграрних відносин у тогочасній Польщі, особливо в Західній Україні, і продемонстрували недоліки аграрної системи країни.

17 грудня 1920 року польський парламент прийняв "історичний" закон

про військову колонізацію "Східних кресів" [4, С.168].

Закон про Креси передбачав, що польські військовослужбовці-інваліди та солдати, які брали участь у польсько-українській війні 1918-1919 років та польсько-радянській війні 1920 року, а також добровольці, які служили у фронтових частинах, могли безоплатно отримати до 45 гектарів землі. Держава також забезпечувала військових поселенців безкоштовними будівельними матеріалами та сільськогосподарським реманентом, щоб вони могли побудувати міцні господарства. Всі інші учасники війни могли придбати землю на пільгових умовах відповідно до закону. Розмір оплати визначався щорічною вартістю 30-100 кг жита з гектара і виплачувався протягом 30 років. На початку 1923 року польське військове міністерство відібрало 29597 офіцерів і солдатів зі 100 000 претендентів і виділило їм безкоштовну землю. Огорожі були організовані на зразок козацьких поселень, землі безкоштовно виділялися унтерофіцерам, молодшим і старшим офіцерам. Натомість вони повинні були служити з власною амуніцією та кінями.

Численні скарги українських селян свідчать про те, що земля, яку віддають під військову блокаду, є державною. Наприклад, у селах Запілля та Городне Любомльського району на Волині влада конфіскувала у місцевих селян 169 гектарів землі для облоги.

У 1920-1930-х роках на Західній Україні продовжувався процес дроблення селянських господарств. За даними польської статистики, у Львівському повіті між 1921 і 1931 роками кількість господарств площею до 2 га зросла з 45,8% до 64,6%, тоді як кількість господарств площею 5-10 га зменшилася з 10,4% до 6,0%, кількість господарств площею 10-50 га зменшилася з 1,4%, і лише господарства площею понад 50 га становили 0,2% від усіх селянських господарств. Навіть на Волині, де аграрні відносини дещо відрізнялися від галицьких, поляризація під час польського панування відбувалася надзвичайно швидко [15, С.290].

Польська влада підготувала план колонізації Галичини. Згідно з планом,

першим кроком мала стати колонізація земель вздовж річки Сян і протидія українським набігам із заходу. Далі планувалося колонізувати околиці великих міст і вздовж залізничних ліній, особливо вздовж залізниці Перемишль-Львів-Тарнополь-Підволочиськ, довжиною 325 км і шириною 30-60 км. У цьому регіоні були розташовані найбільші міста Західної України. Особлива увага приділялася Тарнопільському воєводству через його родючі ґрунти. Для створення великого "колонізаційного коридору" та його відгалужень пропонувалося створити 151 тис. нових поселень на площі 27,3 тис. кв. км з населенням понад 3 млн. осіб. Усі подальші дії польського уряду на території Західної України так чи інакше залежали від реалізації цього колонізаційного плану.

С. Грабський, провідний ідеолог Польської національно- демократичної партії (ендеків), стверджував, що польські іммігранти (військові та цивільні поселенці) змінять етнодемографічну ситуацію в Західній Україні на користь польської меншини і що "польська імміграція перетворить східні воєводства на польську національну територію. інтеграція".

У міжвоєнний період польський уряд розселив цивільний і військовий персонал у Львівському, Станіславському, Тарнопольському і Волинському воєводствах [15, С.230]. Весь державний апарат, від парламенту та уряду до повітових чиновників, був активно залучений до колонізації Західної України: Майже половина польських поселенців, які прибули до Східної Галичини у 1920-х - на початку 1930-х років, змогли придбати землю в Тарнополі, де ціни були значно дешевшими, ніж у західних частинах Краківського та Львівського воєводств. Найвища концентрація цивільних поселенців була в Підгаєцькому, Березанському, Бугачівському та деяких інших районах. Наприклад, у Підгаєцькому районі було побудовано близько 18 000 моргів (один морг - 0,56 га), а кількість покупців землі досягла 4 000. У Берешанському повіті було збудовано 13311 моргів і поселено 2856 переселенців. Низка польських поселень з'явилася у Тарнопільському, Бродівському, Скалатському,

Зборівському, Золочівському, Збаразькому та Перемишльському районах. Кожне поселення поділялося на 8-30 господарств. Не всі польські селяни, які емігрували з Польщі і оселилися в Західній Україні, створили там продуктивні господарства, а деякі повернулися до своїх початкових поселень. Наприклад, з 2 000 поселенців, які прибули до Бродівського повіту між 1920 і 1923 роками, 250 продали свої землі і виїхали на захід. Подібна ситуація склалася і в інших районах.

До кінця 1934 року в Тарнопольському, Львівському, Станіславському та Волинському воєводствах було створено 77 000 господарств, а на Волині налічувалося 3 569 господарств військових поселенців. Загальна площа земель у цих чотирьох регіонах, поділених на державні, приватні, цивільні та військові землі, перевищувала 600 тисяч гектарів [10, С.78; 15, С.277].

Польський уряд використовував осадництво для зміцнення своєї влади в українському селі, поглиблення соціальних конфліктів і загострення національних протиріч. Осадництво поширювалося у зв'язку з парцеляцією (поділом земельної власності та державних земель), об'єднанням селянських господарств (об'єднанням ділянок) та скасуванням сервітутів (права користування лісами, луками та водними шляхами). Лише у Волинській області 41,8тис. селян втратили свої сервітутні права.

Це обмеження призвело до появи заможних поселенців по сусідству з поміщицькими маєтками. Оскільки розміри фільварків зменшувалися, а робоча сила, яка з кожним роком збільшувалася через зростання населення, більше не була потрібна, багато селян-поденників втратили джерело доходу.

Фінансова політика польської влади на території Західної України була експлуататорською. Селяни, які задешево продавали зерно, м'ясо та інші продукти, сплачували близько 100 різних податків, мит і штрафів. Ціни на промислові товари були високими і постійно зростали. Земля була надзвичайно дорогою: "За польського панування в Західній Україні за гектар землі треба було платити щонайменше 1500 доларів. Це були величезні гроші,

- згадує С. Байлак з Тернопільської області: "У 1939 році на Тернопільщині налічувалося близько 50 000 безземельних дрібних фермерів.

У міжвоєнний період більшість селян у Західній Україні дотримувалися трипільної системи землеробства. Індивідуальні селянські господарства не були зосереджені в одній місцевості. Сільськогосподарські знаряддя праці залишалися на рівні початку 20 століття, а головною рушійною силою були коні: 45% селянських господарств у Львівській області, 46% у Тернопільській області, 57% у Станіславській області та 32,8% у Волинській області не використовували коней у 1927 році. Через низький рівень сільськогосподарської культури середня врожайність зернових (жита, пшениці та ячменю) у селянських господарствах Східної Галичини у 1933-1937 роках становила лише 10,5 центнерів з гектара, а врожайність картоплі не перевищувала 40 центнерів з гектара.

С. Вівцюк, мешканець Тернополя, згадував про життя мешканців цього регіону під час польської окупації і згодом писав наступне: "...селяни не знали, що таке електрика, половина сіл були маленькими і більшість з них ледве доживали до нового врожаю".

Розруха і злидні того часу змусили десятки тисяч людей покинути свої домівки та емігрувати до інших країн [11, С.74].

Між 1925 і 1938 роками понад 344 тис. людей емігрували із Західної України до США, Канади, Франції та інших західних країн. Щороку до мільйона людей виїжджали до Західної Європи на сезонні роботи. Польській владі було байдуже до здоров'я населення на анексованих територіях. У Західній Україні люди страждали від хвороб, особливо від туберкульозу. Середня тривалість життя становила 36 років. За часів польського панування на Тернопільщині діяло 23 лікарні та 61 фельдшерсько-акушерський пункт, де один лікар обслуговував 20 000 осіб. Проста операція коштувала 300-400 злотих (30-40 центів за зерно), а лікарю, який оглядав породілля, треба було заплатити 50 злотих.

Лорд Бекет, член британського парламенту, так описав побачене на Тарнопільщині у 1938 році: "Я знаю Індію і бачив жахливу бідність індійських сіл, але я ніколи не мав можливості бачити такої принизливої і гнітючої бідності, яку я побачив тут.

Важкий економічний тиск, який чинила на українців польська влада, призвів до розвитку кооперативного руху. Кооперативи часто об'єднували селян-виробників і комерційні організації: У 1921 році в Галичині налічувалося 580 українських кооперативів, у 1926 році - 2500, а в 1939 році - майже 4000. Ці кооперативи були об'єднані у великі галузеві організації, такі як "Маслосоюз", "Центросоюз", "Крайовий модифікований союз", "Крайовий кредитовий союз", "Народна торгівля", "Союз збуту худоби" та інші.

Таким чином, у міжвоєнний період економічне становище мешканців Західної України під польською окупацією поступово погіршувалося [4]. Польська окупаційна влада штучно перешкоджала розвитку промисловості та занедбала сільське господарство, перетворивши весь регіон на сировинний придаток Польщі. Безробіття, спорожніння сіл та еміграція до Західної Європи і США в пошуках роботи стали нормою. Громадянська війна та військові облоги на Західній Україні серйозно порушили економічні інтереси українців. Кінець Першої світової війни. Крах трьох політичних, потужних гравців (росії, Австро-Угорщини та Німеччини), з якими були поділені польські землі. Справжній феномен лідерства Ю. Пілсудського. Зацікавленість у відновленні Польщі від країн Антанти. Але після здобуття Україною незалежності, польське питання набуло особливого значення. У книзі *Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego* [23], автор Stawewski P. у доступній формі представив найважливіші аспекти, пов'язані з функціонуванням війська Польського: його організацію, обладнання та підготовку, структуру найважливіших військових органів влади, кадрову політику, оперативні дослідження підготовки країни до майбутньої війни, як а також вплив армії на свідомість нації та її інтеграцію..Також у монографіях та дисертаційних дослідженнях доктора історичних наук В. П. Фісанова детально

аналізуються дипломатичні аспекти розпаду Австро-Угорської імперії та утворення «нових країн», зокрема Польщі [21, С.298].

Аналізуючи цінні історичні документи з Австрії, Польщі, Німеччини та Росії, щоб простежити розвиток дипломатичної стратегії і тактики США в Центральній і Східній Європі. Особливу увагу приділено ролі президента Вільсона у формуванні політичного курсу в регіоні. Автор аналізує "Чотирнадцять пунктів", зокрема "Тринадцять пунктів", які визначили основу незалежної польської держави. Автор розкриває характер відносин між США та емігрантськими громадами І. Падалевського та Р. Дмовського, відомих прихильників "Вільної Польщі". Дослідник приходять до цікавого висновку, що завдяки прихильному ставленню США до Польщі, Польща отримала "визнання" і підтримку, особливо з боку Франції. Основними працями для нас є колективне видання львівських істориків Т. Полещук і З. Баран «Країни Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період» [7, С.7]. Цінність цієї книги полягає у великій кількості матеріалу з перших рук, наданого автором, наприклад, про трансформацію від парламентської республіки до автократичного режиму. Ще однією позитивною рисою книги є те, що в ній у логічній послідовності простежується суспільно-політичний розвиток Польщі та її місце в системі європейських відносин.

Великий внесок у вивчення минулого України як польської території зробили, на наш погляд, відомі львівські історики Л.О. Зашкільняк та М.Х. Крикун у своїй першій фундаментальній книжці в історіографії незалежної України "Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів"[12]. Книга базується на результатах аналізу багатьох нових джерел та інтерпретації світової наукової літератури. Окремим розділом дослідники представили комплексну історію Другої Речі Посполитої. Вони зосередилися на соціальних проявах життя поляків, тобто політичних подіях, соціальних, економічних і культурних змінах, які визначали їхнє становище в певний історичний період.

У тринадцятому розділі “Польська республіка 1918-1939 рр.” Увагу дослідників здебільшого зосереджено на політичній генезисі процесу державотворення, а саме на першому указі про проголошення Польщі республікою, призначенні глави держави та виборах Законодавчої ради.[5], Закон “Про вищі органи влади Польщі, або “Мала Конституція”. Автори підкреслюють, що саме ухвалення Конституції Малої держави відкрило шлях до міжнародного визнання Польщі як "країни, фактично відновленої в часі, але ще не врегульованої юридично". У цьому контексті в дослідженні детально розглядаються основні питання української території в молодій державі, а саме питання кордону на Паризькій мирній конференції та національна приналежність суспільства молодого республіки. Особливу увагу приділено питанню східного кордону та української меншини. Для вирішення "східної політики" використовуються дві основні концепції: Об'єднавча концепція Національно-демократичної партії та федералістська концепція Ю. Пілсудського [20, С.59]. Автор зазначає, що обидві концепції свідчать про територіальні права Польщі на території Західної України і відрізняються лише засобами досягнення своїх цілей.

Аналізуючи Конституцію 1935 р., автор доходить висновку, що доба Пілсудського була періодом, який завершив процес реорганізації польської системи на авторитарних засадах. Державі та виконавчій владі відводилася незвична роль, а ідея національного суверенітету, яка переважала в Першоберезневій конституції, була замінена державною ідеологією, заснованою на елітарних принципах. [20]. Книга представляє режим Ю. Пілсудського в ретельному й об'єктивному, а не ідеалізованому вигляді, Це наблизило Польщу до тоталітарної держави.

Ключовим для реконструкції загальної картини політичного розвитку Другої Речі Посполитої є дослідження польсько-українських відносин. На особливу увагу заслуговує докторська дисертація О. Крашовського, в якій здійснено комплексний аналіз польсько-українських відносин у період

боротьби України за державність. Аналізуючи державні структури та політику польських політичних партій і організацій, Крашовський виділяє основні етапи польської політики щодо українського питання. Він також аналізує суспільно-політичну ситуацію та детально описує так звану польську "східну політику", спрямовану на інтеграцію Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Автор наголошує, що події 1918-1921 рр. та Ризький мирний договір 1921 р. розповідають про реальну перемогу Польщі у війні проти Польщі та реалізацію концепції "Східної політики", запропонованої Р. Дмовським.

Значний внесок у вивчення цієї теми зробила низка статей, опублікованих в академічних бібліотеках і журналах у 1990-х роках і на початку XXI століття. Аналізуючи історію відносин між Україною та Польщею, І. Лисяк-Рудницький знайшов схожість в історії двох країн протягом століть: "разючі і тривожні паралелі між перебігом польсько-українських відносин у 17-18 століттях і перебігом польсько-українських відносин у 20 столітті".

Нашу увагу привернули також публікації Л. О. Фісанова, К. Шестакової, Дашкевич Я, З. Баран, В. Касіяна, В. П. Сергієнка, Ю. І. Макара. [7,10,21], серед них - ґрунтовна стаття доктора історичних наук, завідувача кафедри міжнародних відносин Чернівецького університету Юрія Макара у співавторстві з К. Шестаковою. Публікація безпосередньо стосується питання українських територій та становища "молодої" Польщі на міжнародній арені. Автор зазначає, що "польське питання набуло активного вектору з Лютневою революцією та поразкою Тимчасового уряду в росії". Відтак, держави, передусім Антанта, виступали за незалежну Польщу, але їхня реальна позиція з цього питання була висловлена на Паризькій мирній конференції у вигляді своєрідного стримування Німеччини.

Великий внесок у вивчення цього питання зробили численні публікації Л. М. Алексієвця, відомого фахівця з міжвоєнної Польщі.. Своєрідним підсумком у дослідженні проблеми стала її монографія, Новітня історія Польщі (1918–1939). Київ–Тернопіль: Астон, 2002. 320 с. [6], яка побачила світ у 2002 році.

Отже, політичний та соціально-економічний розвиток Українських земель 1921-1939рр відображений в низці публікацій видатних учених та шкільних підручниках. Ці праці слугують плацдармом для подальшого опрацювання проблем, відбудови та розвитку Польської держави. Нові документи з польських та українських архівів, велика кількість статистичних даних, а також закони та постанови парламентів і урядів Другої Речі Посполитої можуть стати основою цього дослідження. Усе це формувалося в складних умовах розпаду старих і становлення нових суспільних відносин. Формування української держави та урядових установ потребувало офіційного документування їхньої діяльності, зберігання та консервації адміністративних матеріалів. Часті й динамічні зміни в системі влади, методи позбавлення функцій державних установ, спрощені способи фіксації їхньої діяльності та численні втрати документальних матеріалів негативно впливали на цілісність збереження першоджерел на інституційному рівні.

Більш ретельного вивчення потребує життєдіяльність національних меншин, особливо в царині культурної сфери. Дослідження цих питань дасть змогу в подальшому створити цілісну історію політичного, соціально-економічного та культурно-духовного розвитку міжвоєнної Речі Посполитої.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

У підручнику для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. - Київ : Літера ЛТД, 2018. - 256 с. [27]. Описується. Якою ж була роль УНДО в суспільно-політичному житті українських земель.

Польща не була тоталітарною державою. Діяльність політичних партій не заборонялася, якщо вона не суперечила законам. Однак ліворадикальні (комуністи) і праворадикальні (націоналісти) політичні течії не бажали обмежувати себе рамками польської конституції, тож діяли в підпіллі. Легально інтереси українців обстоювали націонал-демократи.

Українська національно-демократична партія утворилася ще 1899 р. У березні 1919 р. її перейменували на народно-трудова. Представниками цієї партії були президент ЗУНР Є. Петрушевич і прем'єр-міністри К. Левицький та С. Голубович.

Західноукраїнську Народну Республіку визнали ряд держав: Українська Народна Республіка, Австрія, Німеччина, Чехословаччина, Угорщина. Були встановлені дипломатичні відносини з Югославією, Італією, Канадою, Бразилією, Ватиканом [8, С.112-115].

У травні 1923 року з'їзд трудовиків вирішив вимагати від польського парламенту автономії для всієї України. Однак Варшава прийняла агресивну тактику щодо української території і відмовилася йти на компроміс в етнічних питаннях. Тому трудящі відмовилися від діалогу, і в квітні 1924 року черговий з'їзд трудовиків заявив, що вони "твердо вірять у вирішальну волю Києва із золотим дахом щодо долі української території, розірваної кордонами". Погляд "Києва із золотим дахом" жодним чином не був спрямований проти Радянської України.

У квітні 1924 року деякі трудовики заснували Українську національно-трудова партію. Їх часто називали "заравістами", оскільки вони об'єдналися

навколо журналу "Заграва", який редагував Донцов. Завдяки зусиллям Донцова виникло ширше угруповання політичних партій – Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). На установчому з'їзді в липні 1925 р. головою УНДО став Д. Левицький. Ця впливова політична сила складалася як з галичан, так і з волинян [15, С.205].

УНДО було головною політичною силою українців у Польській державі. Її метою був захист національних прав українців та гарантування їм права жити власним життям, не підкоряючись диктату Варшави чи Москви.

Перед обличчям зростаючої загрози з боку нацистської Німеччини польський правлячий клас був готовий піти на компроміс в етнічних питаннях. Польський уряд пообіцяв припинити антиукраїнську пропаганду, а УНДО - антиурядову.

На думку Василя Мудрого, нового лідера УНДО, польсько-українське примирення було передумовою для остаточного перетворення Західної України на фактор націєтворення. Після Голодомору Україна не змогла стати великою державою. Обидві сторони виграли від розвитку відносин, відомого як нормалізація. Однак місцева влада поводитися на українській території як завойовники під гаслом "зміцнення кресовості та польськості".

У 1925-1938 рр. головною політичною силою українців у Польщі було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) - правоцентристська партія, утворена 11 липня 1925 р. шляхом злиття різних політичних течій, що об'єднували українців, які народилися в ЗУНР у 1919-1923 рр. Платформа УНДО передбачала конституційну демократію і незалежність для України. Більшість членів партії становили українська інтелігенція та селяни; відомими лідерами УНДО були Д. Левицький, В. Мудрий, О. Луцький та інші. Партія не визнавала комуністичних ідеалів і не виступала за негайне об'єднання української території з СРСР.

Певний час УНДО розглядала Радянську Україну як напівсуверенну державу, яка з часом стане незалежною. Однак після того, як КП(б)У почала боротися з "націоналістичними витівками", репресіями проти інтелігенції та

насильницькою колективізацією в УРСР, вона змінила свої погляди на можливість України стати радянською державою, бажаючи повалити її силою. Змінилися їхні погляди на майбутню незалежність України, і вони дійшли висновку, що українська держава стане результатом війни між Заходом і СРСР; на думку лідерів УНДО В. Мудрого, С. Барана та І. Кедрина, Західна Україна буде "П'ємонтом", тобто державою, створеною з більшовицької Москви. Вона мала стати базою для визволення Придніпров'я.

На початку 1930-х років зростаюча німецька загроза змусила польське керівництво піти на примирення з Україною. Однак політика "нормалізації" польсько-українських відносин не була сприйнята польським керівництвом. Польське керівництво не бажало надавати українцям автономію. У відповідь українські депутати рішуче вимагали від польської влади припинити дискримінацію українців, повернути вкрадені землі українським селянам і дозволити використання української мови в державних установах і школах. Делегат сейму С. Балан від імені УНДО висловив протест проти політики "пацифікації" [9,С.161]. Було запропоновано створити комісію для розслідування незаконних дій влади, покарання винних і відшкодування збитків постраждалим. Однак парламент не лише відхилив пропозицію українського посла, але й визнав дії польської влади "виправданими та необхідними".

Смерть Ю. Пілсудського [Додаток В] 12 травня 1935 року посилила радикальні настрої в західноукраїнському суспільстві. Спроби польського прем'єр-міністра В. Славєка та міністра внутрішніх справ М. Косцьолковського нормалізувати відносини між Україною та Польщею провалилися; у 1935 р. політика "нормалізації" була припинена, а український уряд був змушений залишити Україну, а польський - Польщу.

У 1938 році кількість членів УНДО досягла близько 5 000. Партію морально підтримували "співчуваючі", які становили близько 800 000 членів усіх масових організацій в Україні. У 1930-х роках під вплив УНДО потрапили різні

економічні, культурні, освітні та спортивні організації: Було об'єднано 3200 різних кооперативних організацій, у тому числі Український союз кооперативного контролю, товариство "Просвіта" з 3000 читальнями, освітнє товариство "Рідна школа" з 1000 гуртків, Союз українок, "Сокіл" і "Рух".

УНДО мало найбільше представництво серед усіх українських партій у польському парламенті: 17 депутатів і три сенатори. Організація видавала дві щоденні газети "Діло" і "Новий час" [1], а також журнали "Свобода", і "Народна справа".

У 1926 році була заснована ще одна легальна організація - Українська соціалістична радикальна партія (УСРП). Партія вважала Радянський Союз і Польщу головними ворогами української націоналізації. Члени партії виступали за справедливий розподіл землі серед селян, обмеження приватної власності та відокремлення церкви від держави. У 1930-х роках партія налічувала близько 20 000 членів, переважно селян, сільськогосподарських робітників та деяких представників інтелігенції. На виборах 1928 року вона отримала близько 300 000 голосів. Вона перемогла і була представлена в парламенті І. Маковим, А. Ханевичем та іншими.

Організації УСРП діяли у Східній Галичині та на Волині [3]. Партія була пов'язана з різними громадськими організаціями (Союз селянських спілок, Спілка української молоді ім. М. Драгоманова, "Каменярі", "Жіноча громада"). Водночас підтримував контакти з емігрантами, зокрема з фракцією соціалістів-революціонерів у Празі та Товариством оборони України в США. Регулярно видавав журнал "Громадський голос", а також, залежно від року, "Каменяр", "Жіночий голос" і "Покутське слово". Окрім вищезгаданих, ключовими фігурами партії були М. Мачак, М. Стаків, О. Кобельський, О. Когут та С. Жук. УСРП часто брала участь у парламентських виборах та виборах до органів місцевого самоврядування у блоках з УСДП; у 1930 році вона обрала трьох членів партії. Партію очолювала молодіжна організація "Каменярів", яка в

середині 1930-х років об'єднувала близько 7000 юнаків і дівчат, а також селянські профспілки.

Невелика частина населення Західної України підтримувала Український союз хліборобів-політиків (УСХП), федерацію українських гетьманців-монархістів. Цей союз був заснований у березні 1920 року В. Люпинським і С. Шеметом за участі Д. Дорошенка. Вони опублікували "Відозву до селян України", в якій виклали свої наміри, а також видавали нерегулярний науковий збірник "Хліборобська Україна". У грудні 1920 року Український хліборобський конгрес прийняв статут і статутні документи. У статуті УСХД взяв на себе завдання організувати сили, які прагнуть створити таку державу, оскільки українська нація не може існувати без власної незалежної і суверенної держави [4]. Форма майбутньої держави визначалася як "єдина, національна, безпартійна, безфракційна, робітнича монархія на всій території України на чолі з дідичним гетьманом".

У вересні 1930 року, внаслідок розбіжностей з Берлінським центром з тактичних та ідеологічних питань, В. Люпинський оголосив про розпуск Українського Універсального Конгресу і з кількома прихильниками заснував нову організацію - Українське Монархістсько-Класичне Братство, але ця організація проіснувала недовго. Більшість активних прихильників гетьмана не прийняли цього рішення, і після смерті В. Люпинського у 1931 році Українські класичні монархісти продовжили свою діяльність. Офіційно партія була розпущена 7 липня 1937 року на засіданні Ради правників у Варшаві. Натомість у вересні 1937 року було засновано Гетьманський центр. Союз українських гетьманських політиків (СУГП).

Українська соціал-демократична партія (УСДП) була провідною політичною силою в Західній Україні. Вона була заборонена польською владою між 1923 і 1928 роками за прийняття платформи Комуністичного Інтернаціоналу на тлі зростання прорадянських настроїв у регіоні на початку 1920-х років. Значна кількість її членів приєдналася до Комуністичної партії

Західної України (КПЗУ). У 1928 році УСДП була юридично відновлена. Її головною метою була незалежність українського робітничого руху. На території Львівської та Станіславської областей, переважно у Львові, Долоховицькому та Станіславському повітах, УСДП контролювала багато профспілок та інших громадських організацій. Під впливом партії перебувала культурно-просвітницька організація "Народна громада" та низка профспілкових організацій. Партія видавала журнали "Вперед" та "Профспілковий вісник".

УСДП ставила собі за мету незалежну соціалістичну Україну. Для досягнення цієї мети вона дотримувалася реформаторської тактики. Під час виборів до польського сенату УСДП брала участь у багатьох політичних акціях разом з УСРП: Л. Ганкевич, М. Квасниця та В. Темницький були серед лідерів УСДП [22].

Крім цих організацій, які були добре відомі серед населення Західної України, існували також різні політичні партії: Українська незалежна соціалістична партія, Селянська партія України, Селянська партія України, Українська народно-католицька партія, Український католицький союз, Волинсько-українське об'єднання та інші. Усіх їх об'єднувала ідея визволення українського народу з-під польської окупації та створення незалежної України. Значний вплив на суспільне життя в Західній Україні мали церкви, особливо Греко-Католицька Церква. Серед тогочасних релігійних лідерів виділявся архієпископ Андрей Шептицький. На початку 1920-х років він вирушив у трирічну подорож вісьмома країнами Європи та США, щоб привернути увагу світової спільноти до проблем Східної Галичини; прибувши до Польщі 16 вересня 1923 року, він був поміщений польською владою в Познані в карантин на місяць. Однак, щоб не поглиблювати конфлікт між Польщею та Україною, митрополит 8 вересня 1925 року присягнув на вірність польській державі, хоча частина українського духовенства дотримувалася ідеалів "християнського націоналізму". Він мав благотворний вплив на греко-католицьке духовенство,

товариства "Просвіта", "Рідна школа", "Союз українок" та інші. Близько 12 років (1928-1939) у Львові діяла Греко-католицька богословська академія.

Однак релігійна ситуація в Західній Україні залишалася напруженою. Це було пов'язано з конфліктом між лідерами католицької та православної церков [20, С.59-80].

У 1920-1930 роках праворадикальний західноукраїнський рух був переважно представлений Організацією українських націоналістів (ОУН). Ця організація була заснована тому, що деякі молоді українські політики втратили віру в можливість досягнення незалежності мирним шляхом. Вони звернулися до безкомпромісних методів боротьби, в тому числі до терористичних актів проти представників польської влади. Створення цієї організації пов'язане зі створенням у 1920 році в Празі Української військової організації (УВО) на чолі з Є. Коновальцем. Її членами (їх було 30) були старшини та офіцери армій УГА, УСС та УНР, а також політичні діячі, які емігрували з Великої України під тиском більшовиків: М. Сіборський, В. Мартинець, Ю. Васян, М. Капустинський, Д. Демчук, Д. Андрієвський, Л. Некстеріва та П. Кожевнікова. З цього ядра невдовзі постала велика підпільна організація, яка стала на шлях боротьби проти польської окупаційної влади в Західній Україні.

Основним регіоном діяльності УВО була Східна Галичина з підпільним штабом у Львові; головним завданням організації було поширення "ідеї загального революційного повстання українського народу проти польської окупаційної влади". Кінцевою метою боротьби було створення незалежної, соборної української держави. У цій боротьбі члени УВО використовували всі можливі форми боротьби, включаючи тероризм, організовану партизанську боротьбу, саботаж і диверсії проти представників польської влади. Всі ці напрямки боротьби велися одночасно з підготовкою військовослужбовців країни і мали на меті збільшити підтримку діяльності УВО з боку українців. Члени організації проводили диверсійну діяльність у Галичині, спалювали

хлібні кошики під час облоги Польщі, здійснювали збройні напади на жандармські станиці (відділення) та поштові відділення.

У жовтні 1922 року група з 50 членів УВО здійснила напад на три боводські воєводства у Східній Галичині. Між 1922 і 1926 роками було здійснено кілька замахів на польських політиків і високопосадовців. Наприклад, 22 листопада 1922 року у Львові С. Федак намагався вбити "польського вождя" Ю. Пілсудського, але невдало. Ідеологія ОУН базувалася на ідеї інтегрального націоналізму Донцова. Інтереси народу ставилися вище за інтереси партії, наголошувалося на гаслі національної солідарності.

Донцов вперше висунув ідею цілісного націоналізму у своїй книзі "Націоналізм" 1926 року. Ідеалістичний волонтаризм дотримувався принципів історичного та практичного ідеалізму і високо цінував провідну роль особистості в суспільстві. На початку 20 століття гасло "Україна для українців", яке обстоював Мівновський, та культ особистості в розбудові держави і суспільства стали ключовими елементами в розбудові соборної України і сформували ядро ідеології націоналізму. Це стало статутом Організації українських націоналістів (ОУН) [4], яка базувалася на чотирьох організаціях, що діяли в Західній Україні та за її межами. Першою з них була УВО, провідник якої також був лідером ОУН. Пізніше в Празі була заснована Національна молодіжна організація України, яка об'єднала понад 1 000 молодих людей, близько 70% з Галичини і 30% з Наддніпрянщини. Так само було з Легіоном Українських Націоналістів, що базувався в Подєбрадах (Чехословаччина), та Спілкою Української Націоналістичної Молоді на західних теренах України.

Перша конференція українських націоналістів, що відбулася в Берліні 3-7 листопада 1927 року, стала предтечею ОУН. По суті, ця конференція поклала край початковій невизначеній і хаотичній ситуації націоналістичного руху і зробила крок до створення єдиної української націоналістичної організації. На цій конференції було сформовано Провід Українських Націоналістів (ПУН) на

чолі з лідером УВО Є. Коновальцем; членами ПУН стали Д. Андрієвський, В. Мартинець та М. Сіворський.

ОУН виступила з ініціативою скликання Конгресу Українських Націоналістів, який відбувся у Відні з 28 січня по 3 лютого 1929 року. У конференції взяли участь 30 представників націоналістичних партій і рухів, у тому числі 11 колишніх офіцерів Армії Крайової, дев'ять студентів і десять професійних політиків. Тут було засновано Організацію Українських Націоналістів (ОУН) з метою скасування польського окупаційного режиму в Західній Україні та створення незалежної української держави [12, С.127].

Тодішній секретар ПУНу В. Мартинець написав у "Розбудові нації": "Конгрес виконав своє завдання. Політичну програму українського націоналізму затверджено". У Маніфесті зазначалося, що "тільки повна ліквідація окупантів з української території відкриє українській нації широкі можливості для розвитку у власній державі" і що "місцева автономія буде основою адміністративного устрою організованої української держави". ОУН мала на меті визнати право приватної власності в майбутній українській державі, але забезпечити розвиток сільськогосподарського виробництва шляхом "збереження лісів, обмеження права вільного продажу землі" та "підтримки середніх селянських господарств, кооперативів і промисловості". У ній також йшлося про "восьмигодинний робочий день", "загальне соціальне забезпечення" та "безкоштовну обов'язкову освіту".

Українські націоналісти декларували верховенство волі над розумом і дії над думкою. Вони зосередилися на боротьбі та поклонінні кривавим жертвам. У цьому контексті члени ОУН, зокрема, почали будувати символічні могили в західноукраїнських селах і містечках для борців за волю України та відзначати День Героїв Крут у листопаді кожного року. Націоналісти розглядали міжетнічні відносини як "боротьбу за виживання" і вважали, що успіх залежить від сили. Свою боротьбу за національне визволення від польської окупації вони будували на програмі "перманентної революції".

Постійні диверсійні та терористичні акти проти польської влади мали на меті не допустити закріплення іноземного контролю над українською територією та постійно тримати український народ у стані революційного кипіння. Вважалося, що поодинокі збройні виступи українського народу неминуче переростуть у потужний вибух національної революції і призведуть до відновлення України як держави.

Націоналісти передбачали, що ОУН стане основою політичної системи майбутньої української держави. Це був своєрідний орден "найкращих людей", і коли націоналісти прийдуть до влади, адміністративна структура мала б являти собою ієрархію "провідників", з лідером на вершині, який поєднував би функції лідера руху і глави держави. Роль і авторитет керівництва ОУН постійно підкреслювалися в практичній пропаганді та підготовці кадрів: Завдяки ОУН націоналізм поширився серед населення Західної України. Центр тяжіння націоналістичного руху був у Східній Галичині [19, С.259].

Провідний діаспорний дослідник І. Лисяк-Рудницький, використовуючи відомий у політичній та соціологічній думці термін "інтегральний націоналізм", запропонував розрізняти націоналізм у широкому розумінні, який чітко пов'язаний з патріотизмом і незалежністю, та націоналізм у партійно-політичному сенсі. У той час ОУН практикувала тенденцію до інтегрального націоналізму, який був пов'язаний з ідеями Донцова як один з трьох основних ідейно-політичних напрямків українського націоналізму (націонал-демократія, націонал-комунізм).

У 1929 році у Відні виникла Організація Українських Націоналістів (ОУН). Глава ОУН став полковник Коновалець. Інтегрований націоналізм, розроблений Донцовим, став ідеологією ОУН. Члени ОУН проголосили найвищі цінності держави на чолі з верховним лідером. Єдність лідерів і людей мала бути забезпечена корпораціями, коаліціями, профспілками та виборними радами. А об'єднана партія ОУН гарантувала ідеологічну підтримку держави [28].

Як слушно зауважив історик С. Кульчицький, українські націоналісти відкинули демократію своїх попередників, які будували УНР і ЗУНР. Навіть Коновалець після створення ОУН намагався знайти прихильників інтегрального націоналізму в Радянській Україні, але ця спроба провалилася. По-перше, сталінський режим пильно стежив за можливістю інфільтрації антирадянських сил з-за кордону в СРСР, і такі спроби майже відразу нейтралізувалися. По-друге, поступова українізація УСРР у 1920-х роках послабила ідею інтегрального націоналізму. По-третє, мешканці республіки були зацікавлені переважно у вирішенні соціальних проблем, і ця ситуація дещо покращилася наприкінці 1930-х років, тому ідеї Донцова не мали соціального підґрунтя. По-четверте, з початку 1930-х років у радянській Україні розгорнулися репресії, які переросли в політичний терор, а основні удари дисциплінарних органів НКВС були спрямовані проти "українських буржуазних націоналістів". За цих умов пошук підтримки ідей та діяльності ОУН був марною справою.

Наприкінці 1930-х років ОУН налічувала близько 20 000 членів. Польська влада була занепокоєна цим. Вони реалістично оцінювали поширення українського націоналізму, і не дарма С. Грабський застерігав: "Польщі не вдасться придушити український націоналізм так само, як Пруссії не вдалося придушити польський націоналізм".

У Празі ОУН видавала щомісячний журнал "Розбудова нації". Крім того, такі видання, як Крайовий Провідник ОУН, УНАК (молодіжна газета ОУН), "Голос України", "Наш край", "Наш фронт", "Голос нації" та "Студентський шлях" у різний час нелегально друкувалися і безкоштовно розповсюджувалися по всіх західноукраїнських землях.

Згідно з Енциклопедією українознавства, ОУН фінансувалася за рахунок "коштів, вивезених з України Січовим стрілецьством, та гранту уряду УНР на створення філії в Чехословаччині".

ОУН мала чітку організаційну структуру. Її вищим органом був Конгрес Українських Націоналістів або Великий Збір; на чолі ОУН стояв Провід ОУН (або політична рада); територія ОУН поділялася на краї, інспекції, області, округи, повіти, надрайони, райони і станиці на чолі з крайовим провідником, крайовим адміністратором, крайовим проводом та іншими. Підпільна база поділялася на п'ятки (групи з п'яти членів) - ієрархічну організаційну структуру, побудовану за територіальним принципом. Кожен член організації мав псевдонім.

У 1929-1939 роках ОУН провела низку акцій, спрямованих проти польської влади: Влітку 1930 року члени ОУН організували масштабні підпали садиб польських землевласників. Приводом для "умиротворення" став вандалізм радикально налаштованих українців, що призвів до спалення польського майна «осадників». Відповідальність за акцію взяла на себе УВО (ОУН). На першому етапі акцію проводила польська поліція, до якої згодом долучилися й військові підрозділи. Їхні дії підтримали воєнізовані організації польських «Стшельців» [29]. Відповідь на це польська влада за допомогою поліції і війська Восени 1930 року польський уряд (прем'єр-міністр Ю. Пілсудський) запровадив "пацифікацію" (умиротворення) - офіційну назву масових репресій проти українців у Галичині: Було заарештовано понад 2 000 українців; український уряд також проводив "пацифікацію" польського населення в Галичині. Однак конфлікти між заможними польськими поміщиками і бідними українськими селянами, яких підтримувала держава, тривали; у вересні 1933 року ОУН організувала шкільні протести проти полонізації української освіти; у червні 1934 року член ОУН, Г. Мацейко брав участь у вбивстві у Варшаві міністра внутрішніх справ Польщі Б. Пелацького. Брав участь у вбивстві Б. Пелацького.

У Галичині та на Волині відбулися численні судові процеси над членами ОУН. Серед них були, зокрема, такі справи. Напад на поштовий вагон біля Бібрки (1931), учасники Першого Конгресу ОУН (1932), вбивство С. Голубка

(1932), вбивство В.Віласа і Данилишина (1932) та вбивство Б.Перацького (1935).

Зі статті Ксаверія Прушинського в «Літературних відомостях» (15 грудня 1935 р.) ми читаємо, що: «Ті люди вбили, бажаючи служити справі свого народу. Ми не думаємо, що таким способом вони їй добре служили. Успішно служать вони їй щойно тепер: три четвертини польської преси, що протягом сімнадцяти років не хотіли знати слова “український”, протягом цих трьох тижнів навчилися цього слова і вже його не забудуть. А люди, які не писали інакше, як про “гайдамаків“, сьогодні соромляться тієї дурної банальщини. 17 років товкмачили нам, що поширювання, навіть з допомогою насильства, на окраїнах польської мови є рівнозначним із поширюванням польськості, прищеплюванням любові до Польщі. А ось тут ці люди, хоч знають польську мову, не хочуть говорити по-польськи... Вчили нас, що ціла та “Україна“ є штучним творивом, яке зникне з останніми слідами австрійської держави, твором якої вона була. А тим часом – це та “Україна“ своєю ненавистю до нас бухає сьогодні сильніше, ніж за тих давніх, неспокійних часів... Треба, щоб усі в Польщі замислилися над загадкою тих контрастів» [27].

Львівська газета «Новий час» про Варшавський процес 1935 р.: «Преса цілого світу вислала до Варшави своїх кореспондентів. Як-не-як, а на лаві підсудних було 12 здогадних членів широко розгалуженої революційної організації. Всі відчули і зрозуміли, що Варшавський процес – це не тільки сенсація, але й історична подія» [1].

Велике громадське обурення викликали Варшавський (1935-36) та Львівський (1936) політичні процеси над лідерами ОУН С. Бандерою, М. Левидом, М. Кримським, К. Заліцькою, Р. Шевичем та Я. Стецьком. Під час судових процесів підсудні викривали та засуджували антиукраїнську політику Польщі. Їх мужня поведінка на суді та гідне прийняття важких вироків сприяли зростанню авторитету ОУН серед західних українців та залученню молоді, особливо студентства, до боротьби за українську державність. Весь галицький

провід (С. Бандера, М. Левід, Я. Стецько, І. Кримів, М. Климин і Р. Шевич) був відправлений до концтабору Береза-Калуцька. Водночас між молодими радикально налаштованими членами Організації, які діяли на території Польської держави, та старшими, поміркованими членами на еміграції виникло відчуття відчуження: Після вбивства провідника ОУН Євгена Коновальця агентами НКВС у Роттердамі в травні 1938 року, розбіжності між молодими і більш досвідченими членами ОУН посилювалися, і партія розкололася надвоє.

У міру посилення соціальних і політичних репресій проти українців у Західній Україні певного впливу набули ліворадикальні рухи, в тому числі комуністи та українські соціал-демократи: Львові, Долоховичах, Стрию, Станіславі, Тарнополі наприкінці 1918 - на початку 1919 рр.

На перших зборах комуністичних груп у Станіславі в середині лютого 1919 р. було оголошено про заснування Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ). Партія була пов'язана з Комінтерном. Однак через польську окупацію Східної Галичини Виконавчий комітет Комінтерну вирішив, що доцільно приєднати КПСГ до Польської комуністичної партії, і в грудні 1920 року КП(б)У та КПЗУ підписали угоду про те, що КП(б)У та КПЗУ будуть слідувати політичним та організаційним вказівкам ЦК КПЗУ як регіональна організація зі своїм власним Центральним комітетом. Водночас КПСГ (перейменована на КПЗУ у 1923 році) продовжувала підтримувати тісні зв'язки з КП(б)У. При ЦК КП(б)У було створено Закордонне бюро допомоги комуністичним організаціям Західної України, через яке КПЗУ отримувала фінансову допомогу; КПСГ також була членом КП(б)У. В аграрному питанні КПЗУ відстоювала більшовицьку платформу експропріації землі та її безоплатної передачі тим, хто її обробляє, тобто трудовому селянству. Водночас, не відмовляючись від своєї головної вимоги, КПЗУ висунула гасло поділу землі і передачі її селянам за низькою ціною [9, С.162].

У своїй національній платформі партія визнавала право польського народу на самовизначення і відокремлення та право Західної України на

возз'єднання з Радянською Україною; члени КПЗУ підтримували досягнення "соціалістичного будівництва" в Українській РСР (Радянському Союзі).

КПЗУ була нелегальною організацією. Відповідно до інтернаціоналістичних принципів, до неї входили українці, а також поляки та євреї, які проживали в Західній Україні. Під впливом КПЗУ на початку 1920-х років намагалися згуртувати навколо себе прихильників і симпатиків УСДП і Західноукраїнська комуністична спілка молоді, а наприкінці 1920-х - на початку 1930-х років - Українська соціалістична спілка селян і робітників (Сельроб) і Західноукраїнська комуністична спілка молоді. УСРП) вели активну діяльність. Комунисти працювали на нелегальних умовах у профспілкових, культурних, освітніх, кооперативних та спортивних організаціях.

Десятки тисяч робітників і селян приєдналися до руху проти анексії Східної Галичини Польщею. Вони організовували страйки та демонстрації, особливо під час "пацифікації". Польська влада переслідувала їх за ці дії: 3 липня 1931 року по червень 1932 року в Західній Україні було відкрито 515 політичних процесів проти 67 комуністів, які загалом отримали 900 років ув'язнення, а в шести випадках - смертну кару. На Волині між 1935 і 1938 роками 1 963 комунисти були засуджені до різних термінів ув'язнення у 308 справах [15, С.205].

Вперше це сталося наприкінці 1920-х років, коли генеральним секретарем ЦК КПУ був Леонід Каганович. За прямою вказівкою з Москви він спричинив розкол між КПЗУ та Серловою і звинуватив її членів у "зраді". За допомогою Виконкому Комінтерну було звільнено майже весь склад ЦК партії на чолі з Васильковим і Турянським, що фактично означало початок поразки. В результаті розколу КПЗУ втратила дві третини своїх членів.

У 1930-х роках, коли в Українській РСР почалася масштабна колективізація, голодомор і масові репресії, деякі члени КПЗУ виступили проти антиукраїнських дій сталінського керівництва. У відповідь Сталін відкликав значну частину керівництва КПЗУ до СРСР і репресував їх. У 1938 році

Комінтерн розпустив Польську комуністичну партію і КПЗУ в її складі. Це була безпрецедентна подія, коли ціла партія, яка зробила цінний внесок у розвиток робітничого руху, була оголошена реакційною силою і спільницею імперіалістичного табору. Після смерті Сталіна КППС була відновлена, і було встановлено, що розпуск КППС "був необґрунтованим на основі матеріалів, сфабрикованих провокаторами, які згодом були викриті".

Що стосується українських політичних партій у Польщі, то налічувалося 12 партій для українців. Польська політична система базувалася на конституціоналізмі, який, незважаючи на дискримінацію, дозволяв меншинам відстоювати свої інтереси через офіційні канали державної влади. Найбільшою з них було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) - ліберальна партія, заснована у 1925 році, яка виступала за конституційну демократію та незалежність України. Партію очолював Д. Левицький, а видатними діячами УНДО були В. Бачинський, С. Вітвицький та К. Левицький. Наприкінці 1930-х років уряд Ю. Пілсудського запровадив федеративну демократію [17, С.60] .

Пілсудський запровадив Федеральну державну програму, дозволив викладання української мови, скасував переслідування православного духовенства та дозволив створення кооперативів і банків в Україні. Дозвіл на створення кооперативів і банків зблизив УНДО з правлячим класом. За цих умов було підписано угоду про "нормалізацію", припинено переслідування демократичних організацій в Україні, а В. Мудрий, один з лідерів УНДО, був обраний заступником генерального секретаря Польщі.

У 1920-х роках серед українців регіону поширився прорадянський рух, і в 1919 році була заснована Комуністична партія Східної Галичини, яка в 1923 році була перетворена на Комуністичну партію Західної України (КПЗУ). Партія діяла нелегально і здобула велику суспільну популярність у 1920-х роках під керівництвом В. Затонського, який проводив нову економічну політику і передбачав союз з українізованою Радянською Україною. Однак,

коли в УСРР почалися репресії та голод 1932-1933 років, ідея об'єднання втратила популярність серед західних українців, і КПЗУ поступово занепала в очах громадськості. У 1938 році КПЗУ була розпущена. Інші партії включали Українську католицьку партію, російську селянську партію [14 ст. 120].

Ідеологією революційного руху в 1920-х роках був об'єднаний націоналізм, головним ідеологом якого був Донцов. У 1920 році в Празі була заснована Українська військова організація (УВО) для продовження боротьби проти поляків. Євгена Коновальця було обрано головнокомандувачем організації; у 1929 році представники УВО, Організації української націоналістичної молоді, Українського націоналістичного легіону та Спілки націоналістичної молоді зустрілися у Відні, щоб утворити Організацію українських націоналістів (ОУН)[4].

ОУН була підпільною організацією. Вона видавала легальні та нелегальні газети і журнали ("Розбудова нації", "Сурма", "Юнак"), дотримувалася військових методів керівництва і була суворо централізованою організацією. Водночас ОУН не відмовлялася вступати в політичні, економічні, культурні та освітні організації. Через ці організації вона сподівалася очолити широкий національно-визвольний рух.

Політична доктрина ОУН ґрунтувалася на пріоритеті інтересів української нації. Українська нація була проголошена абсолютною цінністю, "найвищим типом людської спільноти" у програмному документі 1929 року, а згодом у програмі, прийнятій на Великому Зборі 1939 року. Метою організації була побудова незалежної, соборної української держави. Форми державної влади відповідали послідовним етапам державного будівництва. На етапі перевороту встановлювалася державна диктатура зі спеціальними заходами для зміцнення новоствореного режиму. Глава держави мав створити законодавчий орган "на основі представників усіх організованих верств суспільства".

Завдання ОУН щодо створення Української держави вимагало від неї боротьби проти польського та радянського режимів і підготовки до

національної революції на всій території України. Спочатку частина керівництва ОУН не відкидала використання легальних методів боротьби, в тому числі парламентських[4].

ОУН намагалася відродити в українському суспільстві стан "постійного революційного бродіння", тобто "дух постійного протесту проти влади". Починаючи з 1930 року, ОУН організовувала саботаж, напади на державні установи та терористичні акти проти польського режиму. На початку 1930-х років відбулося понад 60 замахів і вбивств. Першим принципом ОУН було: "Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї". Особливо плідними були напади на польських чиновників.

Терористичні акти ОУН, зокрема вбивство польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького та президента української гімназії І. Бабія, викликали різку реакцію з боку національно-демократичного табору: 13 липня 1934 року Президія ОУН і українська парламентська делегація засудили акцію ОУН, яка "завдасть невимовної шкоди українській нації". Інспектор Андрій Шептицький, як відомо, близький до НСДАП, також виступив зі спільною заявою, в якій засудив "божевільні дії українських терористів". У відповідь ОУН звинуватила націонал-демократичних діячів у "нерозумінні істинного шляху визволення" та "свідомому чи несвідомому інформуванні" [21, С.208].

В Організації українських націоналістів відбувалися внутрішні конфлікти. У той час ОУН характеризувалася догматизмом та інертністю в оцінці суспільно-політичної ситуації в Україні. Це було однією з головних причин постійних розбіжностей всередині організації та відходу багатьох теоретиків українського націоналізму. Лише після окупації західних областей України більшовиками у 1938 році та подальшої окупації нацистською Німеччиною ОУН здобула значну підтримку серед населення, а розбіжності між організаціями особливо загострилися після вбивства її лідера Євгена Коновальця агентами НКВС у Роттердамі. Багато старших членів керівництва українських націоналістів дезертирували, що призвело до розбіжностей між

ними та молодими радикалами, які боролися в підпіллі в Західній Україні. Ці розбіжності в основному стосувалися тактики боротьби.

Молоді радикали (Бандера, Стецько і Шухевич) вимагали від керівництва відмовитися від орієнтації на одну державу (особливо Німеччину), налагодити контакти із Заходом, надати пріоритет боротьбі на українській території та використовувати радикальні інструменти влади.

Про те, як тримався на львівському процесі С. Бандера, писав у своїх мемуарах член ОУН Микола Климишин: «Він не мав змоги належно виявитися на варшавському процесі, зате у Львові він виступив у всій своїй особовості, як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав, що він зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому вяснити, згідно з рацією поневоленого українського народу, який в безкомпромісній боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до своєї державної самостійності» [6, С.238].

У 1925 році в польському суспільстві було зареєстровано 92 політичні партії, які поділялися на численні фракції, 32 з яких брали участь у роботі парламенту. Ця тенденція до політичної диференціації була очевидною і в українському середовищі. Охоплюючи ідеологічний спектр від крайніх лівих до крайніх правих, українці мали близько десятка партій, що відображали різноманітні політичні традиції "австрійських" українців Східної Галичини на противагу "російським" українцям Волині, Польщі та Холмщини.

УНДО – Українська народно-демократична організація, заснована у 1925 році шляхом злиття Трудової партії та кількох менших груп. Незважаючи на зміну назви, УНДО фактично було прямим спадкоємцем довоєнної Націонал-демократичної партії і головною політичною партією в Західній Україні напередодні та під час польсько-української війни 1918-1919 років.

Вона виступала за політику "органічного розвитку" та аграрну реформу в рамках підготовки до здобуття незалежності України. Вона використовувала відносно гнучку тактику і намагалася нормалізувати відносини між Україною

та Польщею. Однак тиск з боку польського уряду та войовнича поведінка українських націоналістів завадили УНДО прийняти центристську політику.

УНДО була "правлячою" партією в Західній Україні, і багато провідних українських діячів (переважно інтелігенція та духовенство) були членами УНДО [6, С.229]. Її члени контролювали багато українських фінансових, кооперативних і культурних установ, включаючи найвпливовішу західноукраїнську газету "Діло". На виборах УНДО отримала близько 600 000 голосів і здобула більшість місць в українському Сенаті. Найвидатнішими лідерами партії були Дмитро Левицький, Василь Мудрий, Стефан Балан, Остап Луцький, Мілена Рудницька та Іван Кедрин.

Радикальна партія. Соціалістичні тенденції західних українців були сильними, хоча й розсіяними. Радикальна партія, найстаріша політична партія в Україні, виступала за справедливий розподіл землі серед селян, обмеження приватної власності та відокремлення церкви від держави. Однак вона також підкреслювала, що ці цілі не можуть бути досягнуті без створення незалежної держави, яка об'єднає всіх українців. Тому в 1920-1930-х роках радикали, які раніше рішуче підтримували ЗУНР, почали рішуче виступати проти Радянського Союзу та Польщі, головних ворогів української незалежності. У 1930-х роках радикали налічували близько 20 000 членів партії, переважно селян, сільськогосподарських робітників та деяких інтелектуалів, і отримали 280 000 голосів на виборах 1928 року. Хоча радикали були зосереджені в Галичині, вони намагалися поширити свій вплив на Волинь, Полісся і Холмщину [15], а в 1926 році об'єдналися з меншою за чисельністю Українською партією соціалістів-революціонерів, що діяла на Волині, і утворили Українську соціалістичну радикальну партію. Серед важливих лідерів партії були колишні військові, такі як Лев Батинський та Іван Махов. Радикальна партія мала націоналістичні тенденції, тоді як інша довоєнна соціалістична партія, менша і слабша Соціал-демократична партія на чолі з Левом Ганкевичем, була віддана комунізму.

Комуністична партія Західної України (КПЗУ) У 1920-х роках у Західній Україні швидко поширювалися прорадянські погляди. Це була реакція на привілейоване ставлення Заходу до поляків та його співучасть в утисках польської меншини [6]. Мешканців Західної України також приваблювала українізація радянської України та відновлення селянства в рамках НЕПу. Щоб заохотити ці процеси, радянський уряд намагався заохотити західноукраїнських інтелектуалів та студентів, призначивши українця консулом у Львові, пропагуючи радянсько-українські досягнення та обіцяючи теплий прийом. Як наслідок, видатні західноукраїнські інтелектуали, такі як Михайло Лозинський, Антін Крушельницький і Стефан Рудницький, а також сотні студентів емігрували до Радянської України. Багато з них загинули під час репресій 1930-х років. Львівське наукове товариство ім. Шевченка не мало офіційних контактів з радянським урядом, але підтримувало тісні зв'язки з Українською академією наук у Києві. Західноукраїнські кооперативи обмінювалися досвідом з радянськими кооперативами: Після 1923 року західноукраїнський уряд у вигнанні на чолі з Є. Петрушевичем зайняв відверто прорадянську позицію, як і частина керівництва УНДО.

Однак ці тенденції тривали недовго і швидко пішли на спад у 1930-х роках, коли на Західну Україну просочилася інформація про колективізацію, хлібозаготівлі та страхи перед чистками. Однак у період зростання прорадянських симпатій виникли різні легальні та нелегальні організації: у 1919 році невелика група галичан, захоплених у полон в Росії під час революції, утворила Комуністичну партію Східної Галичини; коли Червона армія тимчасово окупувала Галичину в 1920 році, українці, євреї та поляки були замінені тимчасовим "урядом", який у 1923 році був перейменований на Комуністичну партію Західної України (КПЗУ). У Галичині комуністи, що склалися з українців, євреїв і поляків, сформували тимчасовий "уряд"; у 1923 році ця партія змінила назву на Комуністичну партію Західної України (КПЗУ)

і під тиском Комуністичного Інтернаціоналу увійшла до складу Комуністичної партії Польщі [17, С.60].

Однак українські лідери, такі як Кароль Максимович і Роман Кузьма, вперто відстоювали свою українську ідентичність і демонстрували неабияку незалежність у своїх діях. Така позиція зміцнила українське керівництво КПЗУ, але не змогла покласти край жорстокій фракційній боротьбі всередині партії, і в 1938 році КПЗУ була розпущена за наказом Сталіна. У 1930-х роках КПЗУ налічувала понад 4 000 членів партії, майже половина з яких були українцями, решта - поляками та євреями.

Будучи нелегальною підпільною партією, КПЗУ почала здобувати ширшу народну підтримку в 1926 році, коли вона почала створювати легальну низову організацію - Робітничо-селянську соціалістичну асоціацію (Сельроб). Спочатку її очолювали лівий росіянин Кіро Варницький та український соціаліст Павло Васильчук з Волині. Згодом виникли внутрішні конфлікти, подібні до тих, що розкололи КПЗУ, і організація розкололася на правих, які відстоювали національні інтереси України, і лівих, які підтримували Москву.

На піку свого розвитку у 1928 році обидва крила налічували близько 10 000 членів, а на виборах він зібрав близько 240 000 голосів, переважно за праве крило національної свідомості. Однак сталінська політика призвела до падіння народної підтримки "Серву", а рішення польського уряду про його розпуск у 1932 році не викликало значної реакції.

Інші українські партії були меншими та слабшими і схилилися до співпраці з польським урядом. Одна з них, Українська католицька партія єпископа Григорія Хомишина, безуспішно намагалася мобілізувати прихильників релігійного консерватизму. Швидко занепадаючи, лютеранська партія утворила Руську селянську партію та Російську селянську партію, які в 1931 році об'єдналися в єдину партію. Однак це не завадило багатьом їхнім кадрам приєднатися до українських партій [6].

У період розбудови Української держави наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. науковці заповнили деякі прогалини в галузі української політології та історії, зокрема розширили тематику досліджень та повернули українській громадськості десятки видатних науковців, політиків та громадських діячів. Праці цих науковців заклали важливий фундамент, але не зняли з порядку денного необхідність підготовки спеціального та узагальнюючого дослідження про українських лівих у Галичині, яке б дало історичне осмислення складних соціальних та етнічних аспектів українського національно-визвольного руху в зазначений період. Сучасна етноісторіографія потребує осмислення та переоцінки багатьох подій і явищ історичного минулого, і в цьому контексті необхідною є оцінка ідейно-теоретичної спадщини та практичної діяльності українських лівих в Галичині. Варто зазначити, що в радянський період більшість українських лівих партій були представлені Українською радикальною партією (УРП), а після 1926 року - Українською соціал-радикальною партією (УСРП) [2]; Українську соціал-демократичну партію (УСДП) та Українську робітничу партію (УРП) було віднесено до категорії "буржуазних націоналістичних" партій, а їхня діяльність спотворювалася або придушувалася. Інші партії (Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ), Комуністична партія Західної України 1923 року (КПЗУ), Селянсько-робітнича спілка України (Сільроб) та громадські організації у міжвоєнний період 20-го століття зазнавали жорсткої критики з боку більшовиків за "політичну, етнічну та культурну упередженість"[5].

На даному етапі необхідно не лише спростувати тенденційні оцінки, але й визначити реальний внесок цих партій у розвиток української національної ідеології, усунути існуючі стереотипи та з'ясувати їх місце в суспільно-політичному житті Галичини. Актуальність цього дослідження посилюється сучасними суспільно-політичними подіями, а саме втратою більшістю українських лівих партій національної ідеології. Сьогодні на основі принципів об'єктивного і наукового аналізу минулих суспільно-політичних подій та

духовної культури переосмислюється діяльність, успіхи і невдачі лівих політичних сил Галичини кінця XIX - початку XX ст., аналізуються складні умови відродження українського національного світогляду, національної свідомості, духовності, культури, освіти і науки в цей період.

Суспільно-політичні зміни, що відбулися в Польщі після державного перевороту в травні 1926 року, полягали у встановленні військової диктатури під керівництвом Юзефа Пілсудського та концентрації влади у військово залежній державі. До 1926 року Польща характеризувалася як демократична республіка з багатопартійною системою (парламент - кабінет міністрів), але після державного перевороту в травні 1926 року "серпневий римлянин" змінив конституційний лад держави, а Юзеф Пілсудський та його оточення де-факто захопили владу. Польща перетворилася на президентську диктатуру (політичний табір, в якому була зосереджена влада, отримав назву "санація") [2], а в польському суспільстві зростало невдоволення старою парламентською системою вогуму недовіри, яку використовував Ю. Пілсудський та сили, що його підтримували. Нова влада намагалася компенсувати ослаблення держави через міжнаціональну ворожнечу на початку 1926 року посиленням авторитаризму.

Події травня 1926 року призвели до змін у політиці уряду щодо євреїв, українців та білоруської меншини. Новий уряд запропонував політику етнічної асиміляції та поступового подолання антинаціональних тенденцій. Також було запропоновано врегулювати релігійні відносини, провести аграрну реформу та місцеві вибори [23; додаток I].

Таким чином, Польща в цей період проводила широкий спектр державної політики, який визначався характером самої держави та її політичної системи. Багато дослідників вважають, що дуже важливою у міжвоєнний період була політика дискримінації етнічних меншин. Державна влада не виконувала своїх зобов'язань в етнічних питаннях, передбачених Версальським договором. Нова влада відстоювала політику етнічної асиміляції та подолання антиетнічних

проявів. Традиційною стала також фальсифікація офіційних даних про кількісні показники етнічної приналежності. Все це призвело до загострення відносин у сфері державної політики.

Отже, особливістю цього періоду були наступи на права етнічних меншин. Це призвело до поширення націоналістичного руху в 1930-х роках. Сучасні польські історики вважають, що Друга Річ Посполита проводила неоднорідну політику щодо етнічних меншин. На відносини між державною владою та представниками меншин іноді впливали випадкові фактори, такі як минулі відносини та етнічні прагнення меншин. Польща не змогла вирішити проблеми етнічних меншин. Польські історики Т. Броварек і Г. Халпчак стверджують, що це пов'язано з браком часу і що 22 рік після здобуття незалежності був недостатнім для того, щоб стерти старі антипатії і стереотипи та вирівняти економічну нерівність між різними групами громадян. Проблеми етнічних меншин у Польщі ігнорувалися через традицію великих держав анексувати території за межами Польщі та вирішувати нагальні проблеми у сфері національної політики переважно з точки зору сильного. Суспільно-політичне життя українців під польською окупацією було значно ускладнене. Українці вели запеклу боротьбу за національне та соціальне визволення разом з українськими політичними партіями та організаціями з різними програмами. Найбільший внесок у цю боротьбу зробила ОУН. У нерівній боротьбі за українські ідеали та державність усі політичні сили зазнали величезних людських втрат, але не припинили боротьби проти польських окупаційних сил.

Антиукраїнська політика польського уряду призвела до розвитку потужного українського національно-визвольного руху, представленого легальними та нелегальними організаціями. ОУН очолила український національно-визвольний рух через історичні обставини напередодні Другої світової війни, коли діяльність ОУН базувалася на тоталітарній (авторитарній) ідеології інтегрального націоналізму [7, С.150].

На наш погляд, поглиблене вивчення питань діяльності Українських організацій Польщі в шкільному курсі дасть змогу історикам відобразити життя польського суспільства та проаналізувати діяльність польських організацій. Зосередження уваги на невеликих подіях значно доповнює існуючі дослідження. З'являються нові факти і висновки.

На закінчення слід зазначити, що завдяки роботам істориків ми відкриваємо нову сторінку польського життя та аналізуємо діяльність партій. Оскільки, наукових статей та методологічних джерел на цю тему вже опубліковано багато, то не варто зупинятися на досягнутому, а потрібно продовжувати зміцнювати важливі дослідження історії нашого минулого.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження Українських земель у складі Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.) в шкільному курсі історії дозволяє зробити певні висновки щодо важливості даної теми. Що стосується отриманих результатів, є кілька рекомендацій для подальшого вивчення. Серед пріоритетних результатів є встановлення наукової та соціальної значущості, актуальності,

Важливість теми з точки зору тенденцій розвитку України та співпраці між українськими та польськими істориками. Безпосереднє вивчення процесу відродження, становлення і розвитку Польської Республіки, пов'язано з історією України, оскільки вона містить великі анклавні етнічних територій України, які з іншого боку, були декомунізовані. Досвід польської держави безпосередньо має наслідки для України, незважаючи на наукове розуміння історії міжвоєнної Польщі, Українська історіографія проіснувала понад дев'яносто років, і було створено широкий спектр різних узагальнюючих праць, а також ґрунтовних історичних статей та монографій.

В даний час немає історичних праць чи конкретних історичних досліджень, які б повноцінно висвітлили загальні тенденції наукового дослідження. Необхідність такої роботи стала очевидною на новому етапі розвитку та партнерства між Україною та Польщею.

Важливим елементом джерельної бази є навчальна література. Оскільки вона відрізняється тим, що має дещо вузку функцію, тому що, призначена безпосередньо для учнів середніх шкіл та студентів вищих навчальних закладів. Сучасні підручники, на відміну від радянських видань, позбавлені ідеологічного прошарку, впливу цензури, відображають різні погляди на ті чи інші історичні напрямки і в потрібний момент підтверджують рівень досліджень з тих чи інших тем.

Шкільні підручники є одним із основних видів навчальних текстів на уроках історії. Вони містять інформаційну систему, відповідно до державних

стандартів та програм. Основу змісту підручника історії становить авторський текст, що визначає методологію і систему викладу навчальних історичних матеріалів. Учні можуть використовувати такі тексти як нове джерело інформації та переважно як документи, ілюстрації тощо. Вони повинні використовувати історичну інформацію, отриману з інших джерел, включаючи інші джерела, як засіб розуміння, упорядкування та інтеграції. Підручники служать для школярів інструментом, що дозволяє їм вчитися і вирішувати самостійні методи навчальної діяльності з використанням наукових текстів, таблиць, документів, ілюстрацій та інших історичних джерел.

У даній дипломній роботі було використано підручники з історії України, які затверджено Міністерством Освіти і Науки України, наказом №557 від 31.05.2018р [3].

Період миру між двома світовими війнами був не менш трагічним для українського народу, ніж лихоліття більш ніж десятирічної війни: Обриси соціально-економічного трикутника, сформованого між 1917 і 1920 роками, добігали кінця, а суспільство чинило опір змінам, які приходили на Українську землю.

Після потрясінь війни, революцій та периперій, західноукраїнські землі опинились у складі трьох різних держав. Міжвоєнна Польща була країною національного розмаїття. Половину її території займали так звані Східні креси, населений переважно українцями та білорусами. Щоб зміцнити свою владу після Першої світової війни, польський правлячий клас обрав вкрай небезпечний шлях асиміляції етнічних меншин. Польська зовнішня політика в цей період була спрямована на покращення відносин з Великою Британією та Францією. Відносини з СРСР, Німеччиною та Литвою перебували у постійній напрузі.

Після поразки визвольних змагань більша частина території Західної України увійшла до складу Польщі. Політику польського уряду щодо України можна охарактеризувати як антиукраїнську і це вдало описується у підручниках

історії. Усі спроби порозумітися з українцями на основі того, що вони є лояльними польськими громадянами, провалилися і не мали успіху.

Однак все ще залишаються питання, які потребують подальшого ґрунтовного дослідження, зокрема вивчення потребує аналіз населення Польщі міжвоєнного періоду, особливості повсякдення його різних структур, подолання кризових явищ тощо.

Видається доцільним: подальше зміцнення і поглиблення співпраці серед українських та польських істориків, які вивчають історію як Польщі, так і самої України. Налагодження спільної роботи, має важливе значення для розвитку міждержавних партнерських відносин.

Отже, проаналізувавши підручники та великий обсяг інформації по даній темі, можна зробити висновок, що при викладенні теми «Українські землі у складі Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.)», вчитель повинен комбінувати декілька підручників та використовувати додаткову літературу, для того, щоб краще пояснити учням даний матеріал та покращити навчання у Новій Українській Школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Газетно-журнальна періодика Другої Речі Посполитої

1. Про Варшавський процес. Новий час. Львів. 1935. 15 грудня.
2. Wiadomości Literackie. 1935. nr 50 (630) 15 XII.

II. Нормативно-правові документи

3. «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 10 класів закладів загальної середньої освіти.» Наказ Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2018 р. № 551. Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2018/06/01/nakaz-mon-vid-31-05-2018-551-pro-nadannya-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrajiny-pidruchnykam-dlya-5-ta-10-klasiv-zakladiv-zahalnoji-serednoji-osvity/>

III. Монографії і статті

4. Айненкель А. Українське питання в політиці II Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918–1939). Україна–Польща: важкі питання: матеріали XI міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 26 – 28 квітня 2005 р. Варшава, 2006. Т. 10. С. 141–154.
5. Алексієвець Л. Зовнішня політика міжвоєнної Польщі – основні етапи й напрямки її здійснення (1918–1939 рр.). Наукові праці Кам'янець–Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Кам'янець–Подільський, 2003. Т. 11. С. 357–366.
6. Алексієвець Л. М. Новітня історія Польщі (1918–1939). Київ–Тернопіль : Астон, 2002. 320 с.
7. Баран З. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період / З. Баран, Т. Полещук. Львів, 1999. 100 с.

8. Великочий В. С. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР: до 85-ліття Західно-Української Республіки. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 277 с.
9. Врублевський А. Польща. Київ, 1937. С. 161–162.
10. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети. Україна в минулому. Київ; Львів, 1994. Вип. VI. С.78–93.
11. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20–30-ті роки ХХ ст. Київ, 1994. 74 с.
12. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.
13. Ільюшин І.І. Бжоза Ч., Сова А.-Л. Історія Польщі 1918-1945. Український історичний журнал. Київ, 2008. № 1. С. 216–219. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2008_1_216
14. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926 – 1939 рр.). Український історичний журнал. Київ, 2001. № 5. С. 120–128. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2001_5_120
15. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 404 с.
16. Краснівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр.: проблеми відносин: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 298 с.
17. Крохмаль А. Документи з історії України і польсько – українських відносин у зібраннях полоністичних інституцій. Архіви України. Науково-практичний журнал. Київ, 2005. № 4. С. 60–75.
18. Кугутяк М. Українська національно-демократична партія. 1918–1929. Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. Т.ІІ. 704 с.
19. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Україна крізь віки. Київ : Видавничий дім “Альтернатива”, 1999. Т.11. 336 с

20. Стоколос Н. Г. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо православної церкви й українців. Український історичний журнал. Київ, 2005. № 5. С. 59–80.

21. Фісанов В.П. «Чотирнадцять пунктів» президента США Вудро Вільсона: документознавчі аспекти. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірник наук. Праць. Чернівці, 2014. Випуск 2. С. 208–224.

22. Шумихіна С. Новітня українська історіографія Другої Речі Посполитої. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини. 2013. Вип. 11. С. 242–252. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_11_26.

23. Stawecki P. Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego. 12. Vol. 1926 – 12. Vol. 1935. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2004. 306 s.

24. Stępniaк, Andrzej. Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego, 1918. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.

IV. Матеріали конференцій

25. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). Україна – Польща: важкі питання: матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько польські відносини в 1918–1947 рр.», м. Варшава. 22–24 травня 1997. Варшава, 1998. Т. 1/2. С. 11–28.

26. Україна – Польща: важкі питання. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квітня 1999 року. Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі. Варшава: TYRSA, 2001. Т. 5. 270 с.

V. Підручники, посібники, енциклопедичні видання

27. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 256 с.

28. Гісем О. В. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 240 с.

29. Знахоренко О. Пілсудський Юзеф Клеменс. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

30. Коріненко П.С., Бармак М.В., Фартушняк А.К., Терещенко В.Д., Старка В.В. Курс лекцій з історії України ХХ - початок ХХІ століття. У двох частинах. Частина 1 (початок ХХ ст.). Тернопіль, 2010. 376 с.

31. Пометун О.І. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с.

32. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України [рівень стандарту]: підручник для 10 кл. закладів загальн. серед. освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 256 с.

33. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. 1914–1939. Підруч. Для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. Вид. 3-тє, виправл. та допов.- Київ: Генеза, 2003. 352 с.

VI. Електронні ресурси

34. 10 клас. Всесвітня історія. Друга Річ Посполита. Всеукраїнська школа онлайн. Режим доступу: <https://youtu.be/zew0Vyuxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

35. Всесвітня історія. 10 клас. Всеукраїнська школа онлайн. Режим доступу: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+World-History-10th-grade+2020/course/>

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект уроку з Всесвітньої історії

Урок №

Дата:

Клас: 10

Тема уроку: Українські землі у складі Другої Речі Посполитої (1921– 1939рр.)

Мета уроку:

Загальноосвітня мета:

- розкрити особливості становища та розвитку українських земель у складі Польщі
- з'ясувати етапи політики правлячих кіл Польщі щодо українства;
- пояснити зміст основних термінів і понять;
- удосконалювати практичні вміння учнів працювати з картами.

Розвивальна мета:

- розвивати в учнів уміння аналізувати, зіставляти, робити висновки;
- розвивати вміння застосовувати знання на практиці в нових нестандартних ситуаціях
- формувати пізнавальний інтерес у кожного учня та особисту зацікавленість самостійною дослідницькою діяльністю
- удосконалювати вміння працювати з додатковою літературою, виділяти головне, узагальнювати матеріал.

Виховна мета:

- виховувати учнів у дусі поваги до історії свого народу.
- виховувати інтерес до предмету
- виховувати любов до нашої Батьківщини
- виховувати бережливе ставлення до культурної спадщини власної країни
- виховувати повагу до цілісності України
- виховувати в учнів почуття патріотизму
- виховувати в учнів вміння працювати в парах, толерантно ставитись до думки інших та їхньої праці.

Тип уроку: Вивчення нового матеріалу

Обладнання: підручник, хрестоматія, стінна карта «Західноукраїнські землі у міжвоєнний період», атлас.

Основні дати: 1921—1925 рр. — діяльність українського Таємного університету у Львові; 14 березня 1923 р. — рішення Ради послів країн Антанти про входження Східної Галичини до складу Польщі; 31 липня 1924 р. — прийняття закону, за яким польська мова проголошувалася державною та заборонялося вживання української мови в державних установах; 1935—1938 рр. — спроба польсько-українсько то порозуміння, курс на «нормалізацію».

Основні терміни: «санація», «осадники», «пацифікація».

План уроку

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
	I. Організаційний момент	Привітання з учнями, перевірка відвідуваності. Поради до самоорганізації, відповіді на питання учнів.	Самоперевірка та самооцінка готовності особистого обладнання до уроку. Психологічне налаштування до співпраці.	
	II. Етап мотивації	<i>Завдання учням</i> ❖ Показати на карті, які українські землі відійшли до складу іноземних держав? Таким чином, українські землі після поразки визвольних змагань увійшли до складу СРСР (Наддніпрянська Україна), Польщі (Східна Галичина, Західна Волинь), Румунії (Північна Буковина, Південна Бессарабія, Хотинщина, Марморовщина) та Чехословаччини (Закарпаття). У складі СРСР вони мали державний статус УСРР. Проте	<i>Фронтальне опитування</i> 1) Коли було проголошено ЗУНР? 2) Коли було проголошено Акт злуки УНР і ЗУНР? 3) Які міжнародні договори закріплювали розподіл українських земель?	Хронологічна Хронологічна Логічна Аксіологічна

		суверенітет УСРР, як ми з'ясували на попередніх уроках, був химерним. На цьому уроці ми розпочинаємо вивчати, як складалася доля західноукраїнських земель.		
	III. Актуалізація опорних знань	<p><i>Вступна бесіда</i></p> <p>«... <i>Нерозв'язаність української проблеми під час Першої світової війни та поразка Національно-визвольних змагань 1917-1920-х років ще довго залишалися обертом міжнародного політикуму...</i>»</p> <p>«... <i>Після Першої світової війни принцип самовизначення націй застосовувався не завжди, внаслідок не всі народи здобули незалежність... Близько 7 млн. українців, підданих габсбурзькій монархії, виявилися єдиною великою нацією, що тоді не завоювала незалежності... ставши об'єктом дискримінаційної політики, в житті західних українців протягом усього міжвоєнного періоду панувала національна конфронтація...</i>»</p> <p>Після опитування::</p> <p>Отже, при вивченні теми уроку ми маємо з'ясувати, як позначилось на долі українського народу насильне приєднання західноукраїнських земель до складу Польщі.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) До складу яких держав увійшли західноукраїнські землі після Першої світової війни? Покажіть ці території на карті. 2) Поясніть, чому Рада послів Антанти прийняла рішення про підтвердження східних кордонів Польщі та прилучення до неї території Східної Галичини? 3) Пригадайте наслідки та історичне значення Національно-визвольних змагань у Західній Україні. 4) Чому національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях зазнала поразки? 	<p>Аксіологічна</p> <p>Логічна Аксіологічна</p> <p>Логічна Аксіологічна</p> <p>Аксіологічна</p>

<p>IV. Вивчення нового матеріалу</p>	<p>• Розповідь учителя</p> <p>У Польщі, де проживало найбільше українців, українське питання стояло найгостріше. Польський уряд, маючи стратегічну мету — повне ополячення загарбаних українських земель, залежно від внутрішніх та зовнішніх обставин коригував свій курс. У 1919—1939 рр. чітко вирізняються три періоди політики польських правлячих кіл щодо українських земель.</p> <p>У 1919—1923 рр. польське керівництво намагалося в очах світової громадськості довести свої права на українській землі, а також те, що Польща нібито забезпечує всі права національних меншин.</p> <p>Польська конституція 1921 р. гарантувала права українців на рідну мову на побутовому рівні та в навчанні в початкових школах. Крім цього, закон від 26 березня 1922 р. надав самоврядування Східній Галичині (трьом воєводствам — Львівському, Станіславському, Тернопільському). Але щойно 14 березня 1923 р. Рада послів Великої Британії, Франції, Італії та Японії визнала Східну Галичину частиною Польщі, усі ці права залишилися на папері. У цей період українське населення також намагалося відстояти свої права, удаючись до акцій протесту, збройних виступів, бойкоту перепису 1921 р., виборів 1922 р. до сейму. Але в існуванні української державності ніхто в Європі не був зацікавлений.</p> <p>У 1923—1926 рр. польські правлячі кола наполегливо</p>	<p>Прослуховування розповіді. Короткі записи.</p>	
--------------------------------------	--	---	--

	<p>проводили політику, спрямовану на асиміляцію поневолених народів. Для здійснення цієї мети уряд Польщі поділив країну на дві господарські території: Польща «А», до якої входили корінні польські землі, і Польща «Б», що складалася переважно із західноукраїнських і білоруських земель. Стосовно різних частин відповідно проводилась і різна політика. Щодо Польщі «Б» застосовувалася політика штучного стримування соціально-економічного розвитку та повного скасування поступок національним меншинам. На цих землях стримувалося проведення аграрної реформи. За Таємним циркуляром зазначалося не допустити передачі українському селянству більше ніж 5 % поміщицьких земель, що підлягали парцеляції — поділу на дрібні ділянки, які продавалися.</p> <p>• Робота з термінами та поняттями</p> <p>Асиміляція (від латин. <i>assimilatio</i> — уподібнення) — процес злиття одного народу з іншим з утратою одним із них своєї мови, культури, релігії, звичаїв, національної самосвідомості. Може бути як природною, так і насильницькою.</p> <p>31 липня 1924 р. був прийнятий закон, за яким польська мова проголошувалася державною. Почалося закриття українських шкіл. Польський уряд намагався викоринити самі поняття «Україна», «українець». На українські</p>		
--	--	--	--

		<p>землі переселялися польські колоністи («осадники»), яким виділялися кращі землі.</p> <p>Політична криза 1926 р. призвела до нового повороту в політиці щодо українців. Третій період (1926—1937 рр.) пов'язаний з установленням режиму «санації» на чолі з Ю. Пілсудським. Нова політика передбачала деякі поступки й компроміси у відносинах із національними меншинами, зокрема з українцями. Суть нового курсу полягала в державній асиміляції національних меншин (зробити їх патріотами Польської держави, складовою польської політичної нації) і відмові від національної асиміляції. Важливим елементом нової моделі національної політики стала спроба перетворення Волині на «колиску польсько-українського порозуміння». Провідником цієї політики став воєвода Волині, колишній заступник міністра внутрішніх справ в уряді С. Петлюри, Г. Юзефський. Було збільшено державні інвестиції на Волині, почалося масове створення двомовних шкіл (утраквістичних), дозволено певну українізацію православної церкви.</p> <p>Така політика проводилася з метою розколу серед українців: між галичанами й волинянами, між прихильниками та противниками порозуміння з Польщею. Вона мала створити позитивний імідж Польщі як держави, що толерантно ставиться до національних меншин.</p> <p>У 1935 р. найбільша українська</p>	<p>Запис визначення терміна. Озвучення зробленого</p>	
--	--	--	---	--

	<p>партія УНДО взяла курс на «нормалізацію» польсько-українських відносин. Її лідер В. Мудрий став віце-маршалом польського сейму. Були амністовані в'язні концтабору в Березі-Картузькій (утворений у 1934 р. для політичних в'язнів. Проте в більшості випадків заклики до порозуміння і політичні рішення керівників Польської держави наражалися на стійкий опір антиукраїнськи налаштованих місцевих чиновників, поміщиків, «осадників». Будь-який прояв українського національного життя трактувався як нелояльність до держави, як прояв сепаратизму. До того ж на виступи радикальних українських елементів польська сторона здійснила масову акцію пацифікації.</p> <p>• Робота з термінами та поняттями</p> <p>Нормалізація — спроба порозуміння між частиною лідерів українського руху в Польщі й урядовими колами.</p> <p>• Цікаво знати</p> <p>Акція пацифікації (умиротворення) — репресивні акції польського уряду проти українського населення в Східній Галичині, що відбувалася 20 вересня — 30 листопада 1930 р. та супроводжувалися погромами, побиттям, руйнуванням українських установ. Під час таких акцій застосовувався принцип колективної відповідальності українців, які в очах поляків виглядали як неблагонадійні.</p>	<p>Самостійне опрацювання матеріалу підручника.</p> <p>Запис визначення терміна. Озвучення зробленого Самостійне опрацювання матеріалу підручника.</p>	
--	--	--	--

		<p>Але починаючи з 1937 р. польські правлячі кола знову змінюють курс. Перед загрозою Другої світової війни вони боялися, що українське питання стане розмінною картою у великій грі, а будь-які поступки українцям — сприятливим ґрунтом для зростання сепаратизму. Прокотилася чергова хвиля репресій. У 1938—1939 рр. у прикордонній смузі із СРСР були проведені акції з виселення українців.</p> <p>• Робота з підручником</p> <p>Спираючись на відповідний матеріал підручника та розповідь учителя, складіть і заповніть таблицю «Політика правлячих кіл Польщі щодо українських земель», зазначивши: період; зміст; основні заходи; результат.</p>	<p>Висловлювання думок. Доповнення відповідей однокласників.</p> <p>Робота над складанням таблиці. Озвучення результату.</p>	
	V. Узагальнення та систематизація знань учнів	Контроль за дотриманням часового регламенту. Аналіз результатів.	<p>❖ <i>Запитання та завдання</i></p> <p>1) Назвіть провідні українські політичні партії, що діяли на території Польщі.</p> <p>2) Яка з них була найчисельнішою та найвпливовішою?</p>	<p>Аксіологічна</p> <p>Логічна</p>
	VI. Висновки	<p>Після поразки визвольних змагань значна частина західноукраїнських земель увійшла до складу Польщі.</p> <p>Політику польських правлячих кіл щодо українства можна</p>	Підбиття підсумків уроку, висловлювання власних міркувань.	

		<p>оцінити як антиукраїнську.</p> <p>Антиукраїнська політика зумовила розгортання потужного українського національно-визвольного руху, який був представлений як легальними, так і нелегальними організаціями. У міру зростання антиукраїнських акцій керівну роль у національно-визвольному русі перебирає потужна підпільна мережа ОУН.</p>		
	<p>Домашнє завдання</p>	<p>1. Опрацюйте відповідний матеріал підручника.</p> <p>2. Підготуйте реферат за однією з тем: «Курс УНДО на “нормалізацію” україно-польських відносин та його наслідки», «Кооперативний рух у Східній Галичині у 1920—1930-ті рр.», «Діяльність “Просвіти” в 1920—1930-ті рр.», «Український консерватизм. В. Липинський», «Церковне життя на західноукраїнських землях у міжвоєнний період», «Греко-католицька церква й український рух у 1920—1930-ті рр.».</p>	<p>Самостійний вибір варіанта домашньої навчальної діяльності.</p>	

Конспект уроку з Всесвітньої історії за 10 клас від ВШО

Тема уроку: Українські землі у складі Другої Речі Посполитої (1921– 1939рр.)

ВСЕСВІТНЯ
ІСТОРІЯ
10 клас

ЗШО
ОНЛАЙН

Друга Річ Посполита

Перша світова війна 1914-1918 років принесла не лише жахливі людські та матеріальні втрати, але й подарувала шанс і надію на виживання волелюбним державам, які входили до складу тогочасних Німецької, Австро-Угорської та Російської імперій. Однією з яскравих представниць таких держав була Польща...

У роки Першої світової війни територія Польщі входила до складу Австро-Угорської, Російської та Німецької імперій. У серцях багатьох поляків жевріла проста надія – з усіх жахів війни здобути свободу. Найяскравішим представником патріотів, які рухали країну назустріч зупинці «Незалежність», є Юзеф Пілсудський. Хоч і був доволі неоднозначною особистістю.

Пілсудський не гадав, хто переможе у війні. Він був переконаний, що всі ослабнуть, а Польща зможе цим скористатися. Навіть порівнював війну зі скачками, де великі держави, неначе коні, мчать уперед, а поляки, мов мухи, сидять у одного з них на вусі. Останнього моменту муха летить від знесиленого скакуна і досягає фінішу першою.

Десь так подібно до цього опису відбувалися події. У 1914 році Юзеф Пілсудський створив польські добровольчі військові формування, які воювали на боці Австро-Угорщини, однак коли у війні намітився перелом, він зі своїми легіонами відмовився присягати Німеччині. За це його посадили до в'язниці фортеці Магдебург. +100600 балів німцям до карми, бо цією дією вони зробили Юзефа національним героєм-мучеником.

Юзеф Пілсудський

Після чергової невдачі німецьких військ на Західному Фронті восени 1918 року генерал Еріх Людендорф погодився на мирний план президента США Вудро Вільсона. Серед 14 пунктів цього плану гордо красувався факт незалежності польської держави. Хоча це відбудеться трішки пізніше.

Уже 3 листопада 1918 року Австро-Угорщина підписала перемир'я з Антантою,

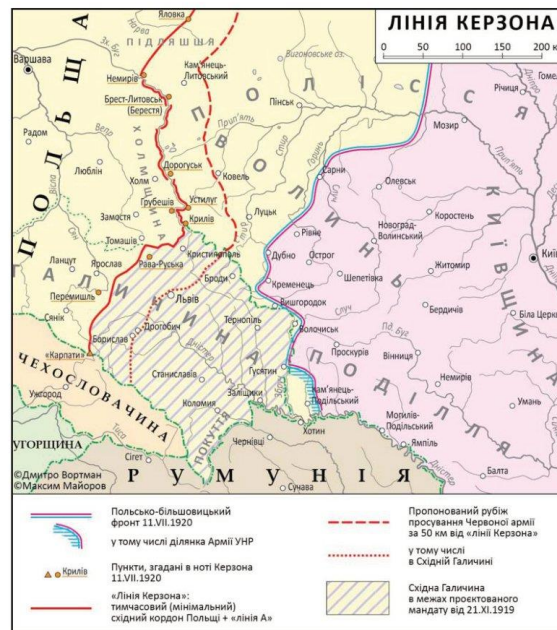
фактично капітулювавши. Того ж дня Регентська рада проголосила незалежність Польщі.

На попелищі Великої війни та руїнах трьох європейських імперій, мов Фенікс, відродилася незалежна Польща.

Юзеф Пілсудський триумфально прибуває до Варшави, де його 14 листопада 1918 року проголошують Тимчасовим Начальником держави. Та ми з вами знаємо, що немає нічого постійнішого, ніж тимчасове.

На час проголошення незалежності визначених кордонів у Польщі немає. 123 роки вона перебувала у політичному летаргічному сні. У народі навіть побутовали анекдоти про безмежність Польщі.

Процес визначення кордонів Польщі тривав доволі довго. Довелося добре поміркувати, аби нарешті вкластися у межі Європи. Тож 8 грудня 1919 року на Паризькій мирній конференції було визначено східний кордон Польщі за так званою «лінією Керзона» — лінією розділу, запропонованій міністром закордонних справ Великої Британії Джорджем Керзоном.

Настала золота ера Пілсудського як лідера відродження минулої слави Польщі.

У супергеройському кіно Юзеф міг із легкістю стати прототипом суперзлодія, який марить ідеєю захоплення світу. Його територіальним апетитам не заздрив хіба Гітлер. У Пілсудського визрівала схема відновлення кордонів колишньої Речі Посполитої до поділу 1772 року.

Мета Ю. Пілсудського

«Велика Польща» у кордонах до 1772 року.

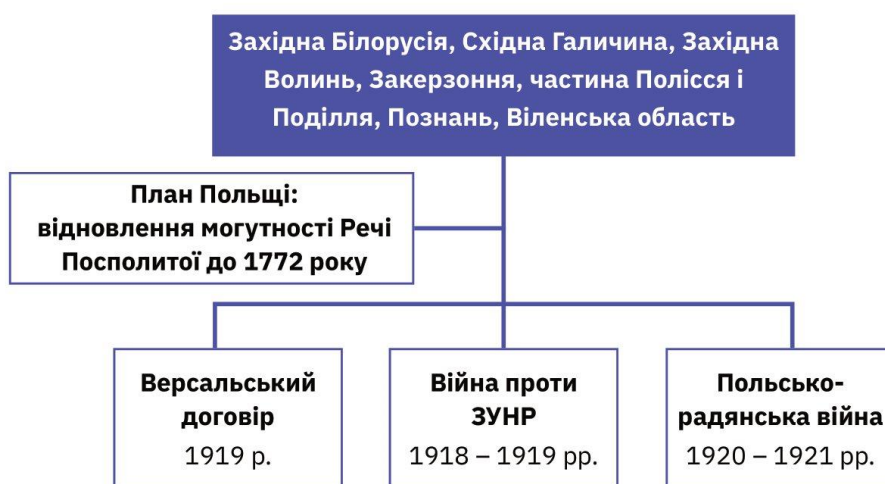
Що він для цього як головнокомандувач зробив, спитаєте ви? А як вам дві війни – із Західноукраїнською Народною Республікою та радянською Росією? За результатами цих воєнних кампаній була продемонстрована міцність щелепи Польщі та її здатність тримати удар. Після складної боротьби із ЗУНР 1918-1919 років, армії Пілсудського через рік довелося знатно повоювати з більшовиками.

Пілсудський як справжній менеджер держави заручився підтримкою, як ви думаєте, кого? Ніхто і не очікував. Симона Петлюри! І польські та українські війська вигнали червоних з Києва.

Проте потужний контрнаступ останніх змусив відступити війська Пілсудського та Петлюри до Варшави і в запеклій битві творити диво на Віслі.

Радянська Росія підписала ганебний Ризький мирний договір. Польща міцно закріпилася у Східній Галичині. А Юзеф Пілсудський приймає оплески на свою адресу від усієї Польщі.

Окрім війн, Пілсудський добре підучив колядки і зумів за умовами Версальського договору обжитися новими територіями. Тепер у руках Польщі впевнено стиснуті значна частина білоруських та українських земель.

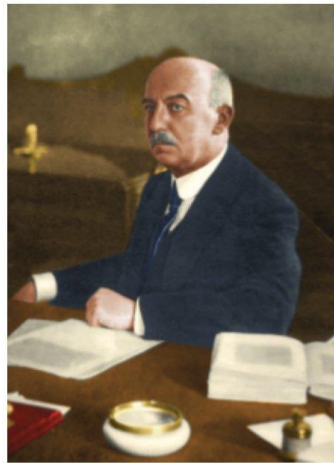

По завершенні війни в Польщі було прийнято нову конституцію, за якою держава була проголошена парламентською республікою.

Після перших демократичних виборів Президента Польщі Пілсудський на чотири роки відходить від політики, вирішивши не балотуватися.

11 грудня 1922 року Президентом Польщі обрали Габріеля Нарutowича. Щоправда, його було вбито через 5 днів після обрання. Наступним президентом став Станіслав Войцеховський.

Вбивством Нарutowича проблеми у Польщі не завершилися. За 8 років незалежності Польщі змінилося 13 урядів. Національні меншини бунтували проти колонізації. Економіку штормило. Це надавало можливість Пілсудському нещадно критикувати владу.

Габріель Нарutowич

Станіслав Войцеховський

На тлі політичного безладу народ починає вимагати жорсткої руки. І вона знайшлася.

За кілька років до Першої світової війни відомий літератор Стефан Жеромський зустрівся з Пілсудським і той під час розмови напроорочив: «Я загадав, якщо пасьянс розкладеться вдало, я стану диктатором Польщі». Мабуть, Юзеф був везунчиком і вдало розклав карти...

У травні 1926 року за підтримки 12-тисячного війська Юзеф Пілсудський здійснив державний переворот.

Ю. Пілсудський на мосту через Віслу, зустріч з Президентом Войцеховським, 12 травня 1926 р.

Травневий переворот був схожим на лавину помилок. Колишній начальник держави сподівався на швидкий та безкровний переворот. Але розрахунки Пілсудського не справдилися. Він очікував, що тогочасний Президент Войцеховський відмовиться від влади, побачивши підтримку армії колишнього очільника держави. Але почув відмову.

Столиця Другої Речі Посполитої перетворилася на поле битви. За три дні полягло чимало бійців.

Цей військовий переворот ознаменував собою початок періоду радикальних державних реформ, що відбувалися на тлі безперервних конфліктів. Юзеф Пілсудський встановив воєнну диктатуру та запровадив політику «моральної санації», тобто оздоровлення держави, що включала боротьбу з корупцією, комуністичною ідеологією, відновлення моральних цінностей суспільства авторитарними методами. Він розпочав будівництво централізованої націоналістичної держави.

Польща ставала зменшеною копією Радянського Союзу того ж періоду з політичними репресіями, обмеженнями та заборонами. Недарма Йосип Сталін дуже боявся Юзефа Пілсудського...

Культ особи Пілсудського набирив поширення. Поляки прославляли його, як справжнього національного героя. Складали пісні та вірші про нього. “Дідуся”, як

його с любов'ю називали поляки, навіть номінували на Нобелівську премію...

Режим санації не вирішив проблем із національними меншинами. Зокрема, загострилися відносини з українцями Східної Галичини.

Територія Східної Галичини була офіційно передана Радою послів Антанти 14 травня 1923 року до складу Польщі за умови вирішення українського питання, а саме надання українцям автономії.

Польська влада знехтувала цими зобов'язаннями. Натомість активно проводила політику колонізації, асиміляції і загального тиску українського населення краю. Навіть сама назва "Галичина" була офіційно замінена на "Східна "Малопольща".

Це підбурило представників ОУН у Східній Галичині до масових підпалів маєтків, псування залізниці, перерізання телефонних і телеграфних дротів. У відповідь поліція Польщі почала каральні акції проти українства, відомі як «пацифікація», тобто «умиротворення». Найбільшого розмаху антиукраїнські акції, які супроводжувалися погромами, арештами та навіть вбивствами українців, набули з 21 вересня до 16 жовтня 1930 року.

Пацифікація — це урядова політика, спрямована на утихомирення, замирення національних меншин.

Основні тези сьогоденного уроку:

- Польща відновила державну незалежність на руїнах Австро-Угорської, Російської та Німецької імперії після поразки останньої у Першій світовій війні.
- Еволюція Польщі — це шлях від напівдемократичного парламентського до авторитарного режиму Пілсудського.
- Конфлікти з національними меншинами.

Перед смертю Юзеф Пілсудський констатував: «Польща, яку ми створили, затиснута між Німеччиною і Росією, може існувати винятково за сприятливих історичних умов».

Уже через 4 роки після його смерті історичні обставини повернуться проти його дітища... І світова історія знову буде розділена на «до» і «після».

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Лінк на перегляд документального кіно про Юзефа Пілсудського – <https://bit.ly/3nzK5I1>

Архівні відео:

Pilsudski Reviews Polish Cavalry – <https://bit.ly/35By8vf>

(аудіо, єдиний запис голосу) *Józef Piłsudski's voice (EN-PL Subtitles)* – <https://bit.ly/3kC4IBp>

Поховальна процесія Юзефа Пілсудського – <https://bit.ly/35Gnfsd>

Пісня Легіонів – My Pierwsza Brygada – Polskie Pieśni Patriotyczne – Pieśń Legionów, Piłsudski – <https://bit.ly/36GFINV>

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМООПРАЦЮВАННЯ

1. Дайте відповідь на запитання: “Як розвивалася Польщі після завершення Першої світової війни”, скориставшись планом:

- Що змінилося?
- Як змінилося?
- Які наслідки це мало?

Зверніть увагу, що третє запитання передбачає ваші міркування.

2. **Опрацюйте тезу: “Юзефа Пілсудського вважають національним героєм Польщі і засновником незалежної країни”.** Доберіть аргументи до цього твердження. Оформіть у вигляді теза – аргумент. Аргумент буде звучати переконливо, якщо ви спиратиметесь на конкретний історичний факт.

3. **Проведіть паралель між змінами форм і методів управління країною і відносинами уряду Польщі з національними меншинами. Чи впливало одне на інше? Чому?**

Додаток В

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Додаток Г

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Додаток Д

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Йозеф Пілсудський
друзі: 56 236

Інформація

 Тимчасовий начальник держави

 11.12.1922
Начальник держави

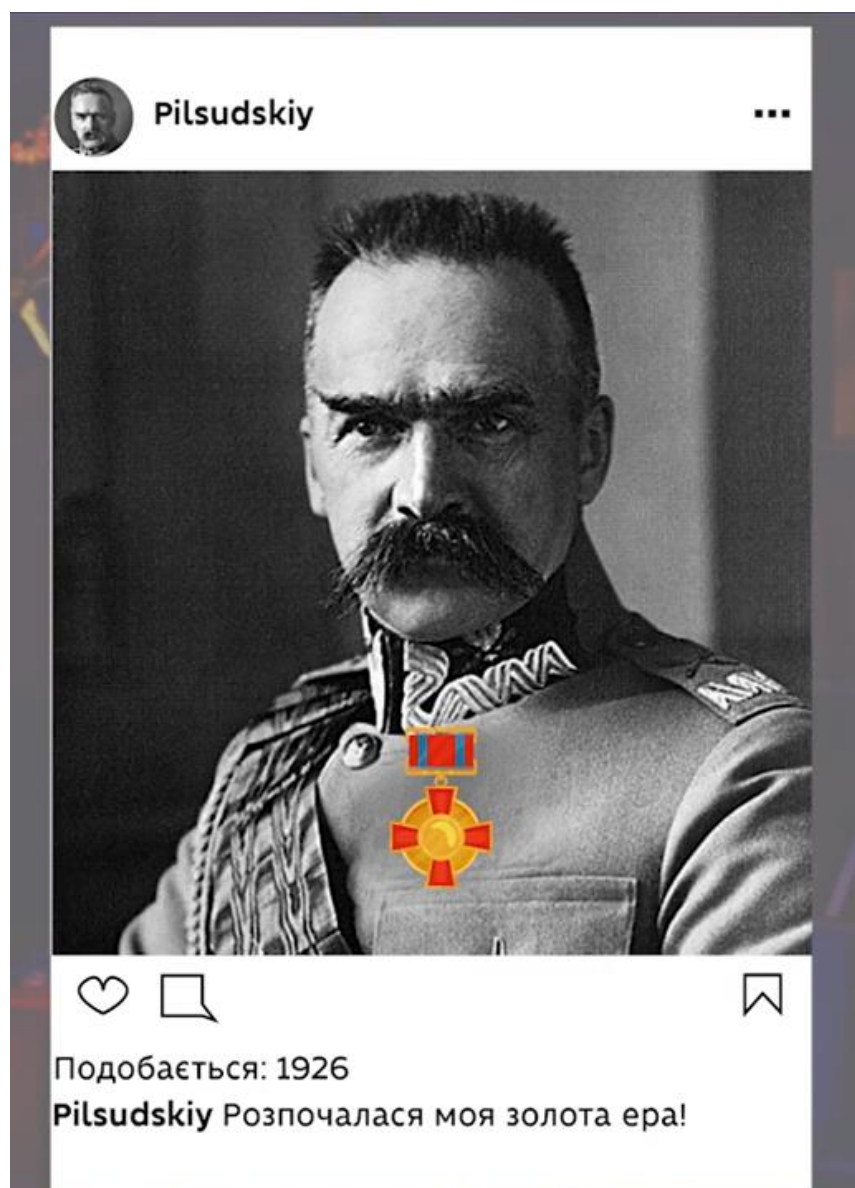
Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3os>

Додаток Е

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

21 квітня 1920 р.

 Симоне, потрібна твоя допомога...

Піلسудський

 Що?

Симон Петлюра

 Давай виганяти радянських із Києва?

Піلسудський

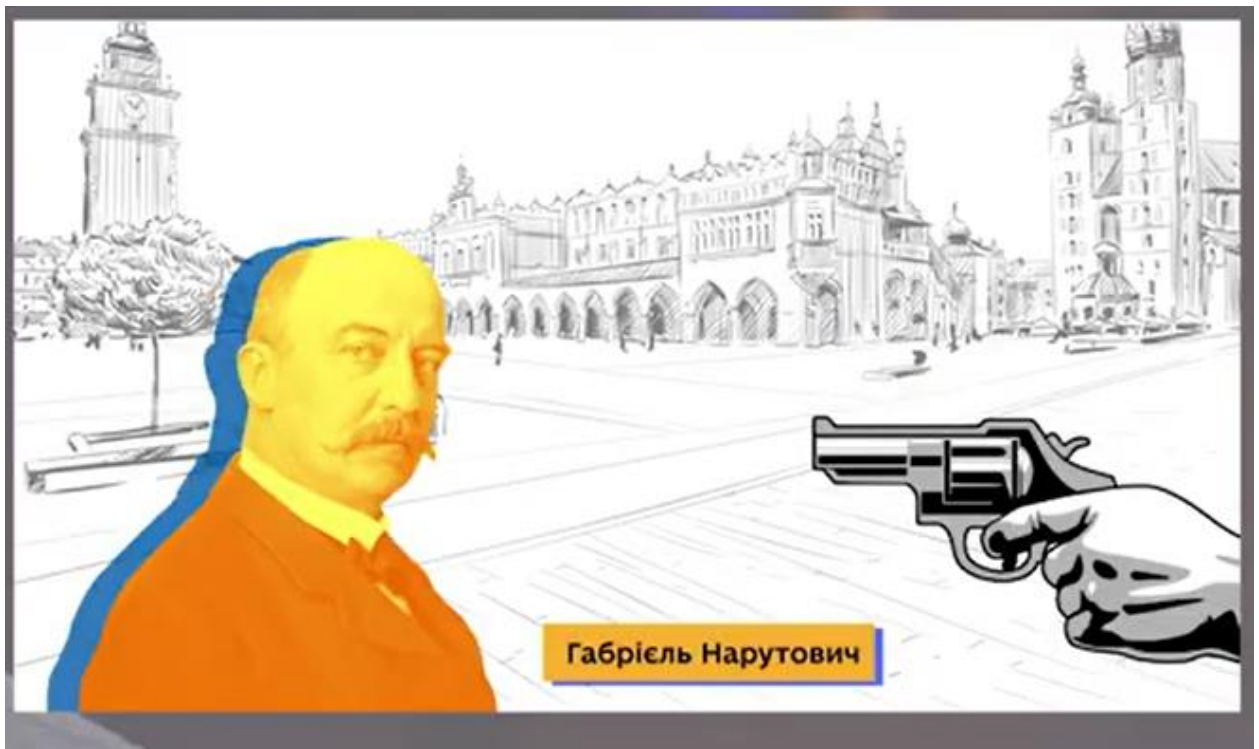
 О! Гарна ідея!

Симон Петлюра

Чат переіменовано на «Варшавський договір»

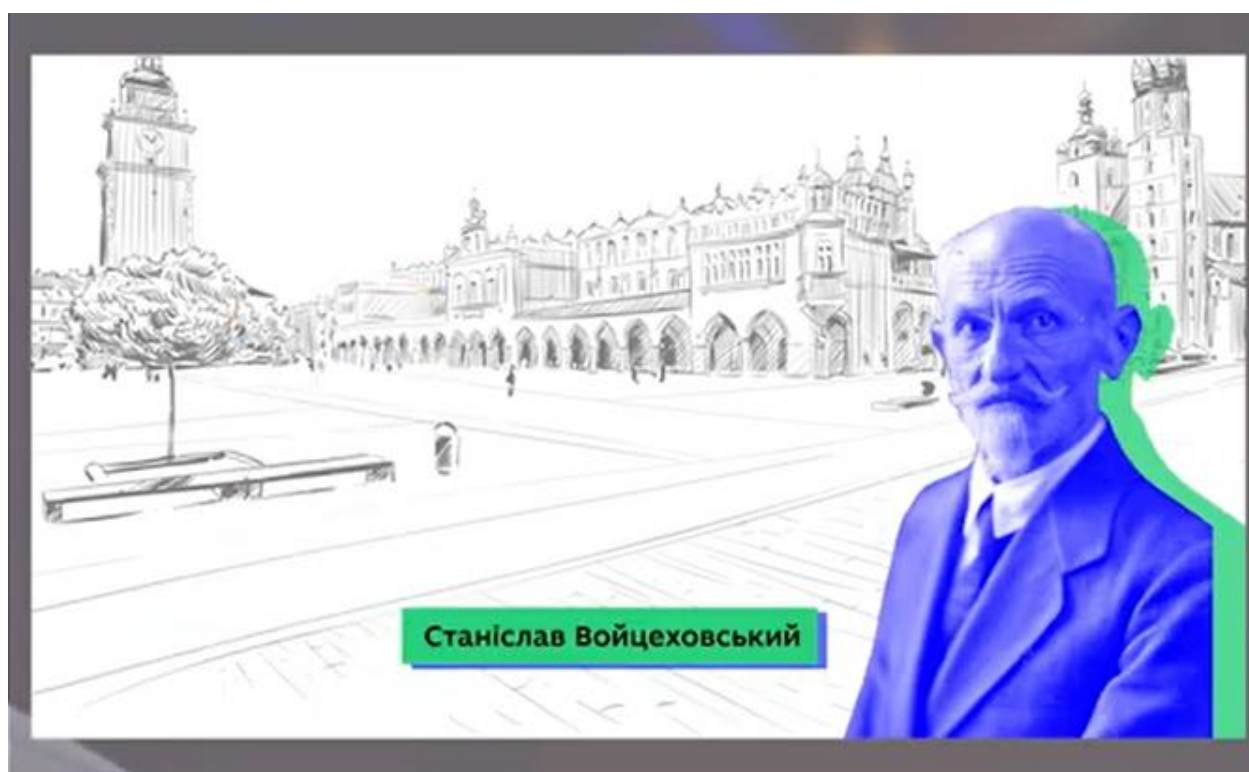
Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Додаток 3

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Додаток И

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>

Додаток І

Методична розробка “Комікс як освітній тренд” для використання на уроці “Друга Річ Посполита”

Джерело: <https://youtu.be/zew0Vyyxndw?si=vILn9nG90kTU3osL>